

Διάλογοι για την Ψυχανάλυση

Έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας
Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Περίοδος Α' τεύχος 8. Απρίλιος 2017

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Σημείωμα της σύνταξης • Η Ψυχανάλυση στους Ελληνικούς κλινικούς θεσμούς. **Νατάσσα Παναγιωτοπούλου** • Ένας κλινικός θεσμός για οριακούς ασθενείς στο Πανεπιστήμιο • Ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις της προσφυγικής συνθήκης: προκαταρκτικές παρατηρήσεις. **Μάγδα Αρμπηλιά** • Οι ιδιαιτερότητες στη χρήση ηλεκτρονικής τεχνολογίας επικοινωνίας (Skype) στην ψυχανάλυση. **Δημήτρης Αναστασόπουλος** • XV Συμπόσιο της Ελληνικής εταιρείας ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας: Επανάληψη της ιστορίας ή νέα εμπειρία; Παρελθόν και παρόν στην ψυχαναλυτική διαδικασία. **Αρετή Σπυροπούλου, Γεωργία Χαλικιά** • Δημιουργική συνάντηση δυο ψυχαναλυτικών εταιρειών • Ψυχανάλυση και δημιουργικότητα. **Σόνια Λαζαρίδου** • Δημιουργικότητα και ψυχανάλυση. Η διαλεκτική ζωντάνια και απονέκρωσης στην αναλυτική κατάσταση. **Γρηγόρης Βασιλαματζής** • Τα εκπαιδευτικά σεμινάρια της ΕΕΨΨ. **Γεωργία Χαλικιά** • Παρουσίαση βιβλίων: Alessandra Lemma, Κάτω από το δέρμα. Μια ψυχαναλυτική μελέτη της τροποποίησης του σώματος. **Αρετή Σπυροπούλου** • Donald W. Winnicott, διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον. **Γρηγόρης Μανιαδάκης** • Βασίλης Δημόπουλος, Το σώμα και οι ψυχικές αναπαραστάσεις του. **Κώστας Ταλφανίδης** • Διεθνής ομοσπονδία ψυχαναλυτικών εταιρειών (IFPS). **Γρηγόρης Μανιαδάκης**

Σημείωμα της Σύνταξης

Η ψυχανάλυση, ως κλινική δραστηριότητα αλλά και ως τρόπος του επίστασθαι, βρίσκεται σε μια συνεχή διαλεκτική σχέση με την κοινότητα. Την κοινότητα ως διακριτό αντικείμενο, αλλά και ως περιβάλλον, με την έννοια που έδινε ο Winnicott στον όρο. Οι απίστευτα γρήγορες, ή/και εντελώς αιφνίδιες αλλαγές στο σύνολο σχεδόν του εύρους και του βάθους του χώρου που εννοούμε ως κοινότητα, εγχώρια και διεθνή, σε συνεκτικότητα, σύνθεση, τύπους συγκρούσεων, επικοινωνία, μορφές έκφρασης, αποτελούν για τους ψυχαναλυτές μια πρόκληση για ανταπόκριση και μαζί ένα τοπίο απορίας και αβεβαιότητας. Το ερώτημα που θέτει το XV Συμπόσιο της ΕΕΨΨ (συνοπτική παρουσίαση του οποίου υπάρχει σε αυτό το τεύχος των Διαλόγων, με τη φροντίδα της Αρετής Σπυροπούλου και της Γεωργίας Χαηκιά), «επανάληψη της ιστορίας ή νέα εμπειρία;», ίσως μπορεί να θεωρηθεί και από την οπτική γωνία του τραυματικού βάρους των «νέων» και για τα δυο μέρη του θεραπευτικού ζεύγους εμπειριών και της επείγουσας ανάγκης να μεταβληθούν.

Η σχέση της ψυχανάλυσης, πρωτίστως ως πρακτικής, με τη σημερινή κοινότητα είναι λοιπόν το κύριο θέμα του ανά χείρας τεύχους των Διαλόγων. Εύλογα σε αυτό εγκαινιάζεται μια νέα στήλη, «Η ψυχανάλυση στους ελληνικούς κλινικούς θεσμούς» με τη φροντίδα της Νατάσσας Παναγιωτοπούλου. Στο πλαίσιο της διερεύνησης της θεραπευτικής παρουσίας της ψυχανάλυσης στον δημόσιο χώρο η στήλη παρουσιάζει μια συνέντευξη του Γρηγόρη Βασιλαματζί στον Γρηγόρη Μανιαδάκη σχετικά με την κοντά εικοσάχρονη πια λειτουργία του ψυχαναλυτικά προσανατολισμένου Τμήματος Διαταραχών Προσωπικότητας στην Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική.

Η «παθολογία πλαισίου» των οριακών φέρνει στο νου την επείγουσα ανάγκη πλαισίου, δηλαδή περιέχοντος, για ένα μείζον ζήτημα της κοινότητας, το «νέο» στην τωρινή του έκφραση, αλλά και ιστορικά πάντα παρόν, ζήτημα των προσφύγων. Τις ψυχολογικές διαστάσεις, το τραυματικό δυναμικό και τα ερωτήματα που θέτει για τους ψυχαναλυτές το ζήτημα αυτό εξετάζει η συμπυκνωμένη ανασκόπηση της Μάγδας Αριμπίλι. Ένα νέο, ιδιόμορφο θεραπευτικό πλαίσιο, άμεση έκφραση της επικράτησης της ηλεκτρονικής τεχνολογίας, σκιαγραφεί συνοπτικά ο Δημήτρης Αναστασόπουλος, ο οποίος και επισημαίνει τα ζητήματα που προκύπτουν από την πραγματικότητα της ηλεκτρονικά διαμεσοβλαβόμενης θεραπευτικής επικοινωνίας.

Στο τεύχος αυτό παρουσιάζονται επίσης και ορισμένες συναντήσεις σημαντικές για την ψυχαναλυτική κοινότητα – καταρχήν την ελληνική: Το Συμπόσιο *Ψυχανάλυση και Δημιουργικότητα* που συνδιοργανώθηκε από τη Βορειοελλαδική Ψυχαναλυτική Εταιρία και την Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας. Και, το επόμενο Forum που διοργανώνει η IFPS (Φλωρεντία, 18-21 Οκτωβρίου 2018) με θέμα *Νέα Πρόσωπα του Φόβου: Οι μετασχηματισμοί του στην κοινωνία και στην ψυχαναλυτική πρακτική* τέλος το Διεθνές Συνέδριο της Association of Psychoanalytic Studies του Μιλάνου.

Επίσης, στο τεύχος αυτό παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες της ΕΕΨΨ (με τη φροντίδα της Γεωργίας Χαηκιά). Ακόμα, παρουσιάζονται τα βιβλία: *Κάτω από το δέρμα*, της Alessandra Lemma (από την Αρετή Σπυροπούλου)· *Το σώμα και οι ψυχικές αναπαραστάσεις του*, του Βασίλη Δημόπουλου (από τον Κώστα Ταηφανίδη)· και το *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον* του Donald Winnicott (από τον Γρηγόρη Μανιαδάκη).

Επιστημονική περιοδική Έκδοση

Ιδιοκτησία:
Ελληνική Εταιρεία
Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Μιχαηλακοπούλου 41-43,
115 28 Αθήνα
Τηλ./fax: 210 7712901
www.psychanalysis-
psychotherapy.gr
e-mail: hspp@otenet.gr

Υπεύθυνος από το ΔΣ:

Γρ. Μανιαδάκης
Συντακτική Επιτροπή
Υπεύθυνος Σύνταξης:

Γρ. Μανιαδάκης
Μέλη:
Β. Κωνσταντινίδου
Ν. Παναγιωτοπούλου
Α. Σπυροπούλου
Γ. Χαηκιά

ΔΣ ΕΕΨΨ

Πρόεδρος: Β. Φαλλάρας
Αντιπρόεδρος: Ε. Σουμάκη
Γραμματέας: Γρ. Μανιαδάκης
Ταμίας: Γ. Χατζησταυράκης
Μέλος: Γρ. Βασιλαματζί

Σελιδοποίηση - Εκτύπωση
Γ. Κωστόπουλος Γραφικές Τέχνες
www.kostopoulosprinting.gr

Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥΣ ΚΛΙΝΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ

Στην Ελλάδα, παρότι η ψυχανάλυση ήταν γνωστή σχετικά νωρίς, (από τις πρώτες δεκαετίες του περασμένου αιώνα) άργησε πολύ να εδραιωθεί ως κλινική δραστηριότητα. Προσπάθειες για την εκπαίδευση ψυχαναλυτών έγιναν στην Ελλάδα ήδη από το 1946, με πρωτοβουλία της ψυχαναλύτριας και Πριγκίπισσας της Ελλάδος, Μαρίας Βοναπάρτη, και τη συμμετοχή των: Α. Εμπειρίκου, Γ. Ζαβιτζιάνου και Δ. Κουρέτα. Μια χώρα όμως που δοκιμάζονταν από πολέμους και ταραχές, αναζητώντας η ίδια την ταυτότητα της γεωγραφικά και πολιτικά, μια χώρα που κουβαλούσε ένα βαρύ φορτίο συλλογικών τραυμάτων, ήταν πολύ δύσκολο να περιέξει και να αναθρέψει ένα τέτοιο επιστημονικό ρεύμα. Ωστόσο, υπήρξαν προσπάθειες ήδη στις δεκαετίες του '50 και του '60 από έλληνες ψυχαναλυτές, την Άννα Ποταμιάνου στο τότε Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και τον Δ. Κουρέτα μαζί με τον Π. Σακελληρόπουλο στο Αιγινήτειο, να συνδεθεί η ψυχαναλυτική σκέψη και πρακτική με τους αυτόχθονες κλινικούς θεσμούς.

Πάντως μόνο μετά την πτώση της χούντας, στη δεκαετία του 1970, μοιάζει οι συνθήκες να επιτρέπουν να αναγνωριστεί ως οντότητα ο ψυχικός πόνος και να αναζητηθούν νέα εργαλεία σκέψης που θα επέτρεπαν, εκτός των άλλων, και την επεξεργασία συλλογικών πενθών.

Η έκφραση και η επεξεργασία τους καθίσταται δυνατή, διαμέσου και ψυχοθεραπευτικών διαδικασιών με την ψυχανάλυση να παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτές τις ζυμώσεις. Προκύπτει η αναγκαιότητα ίδρυσης εκπαιδευτικών θεσμών με δυνατότητα παρέμβασης στο επιστημονικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Ιδρύονται επίσημοι ψυχαναλυτικοί θεσμοί, οι οποίοι εκπαιδεύουν ψυχαναλυτές που με τη σειρά τους υπηρετούν στους θεσμούς.

Το 1977 ιδρύεται από τους: Αθηνά Αλεξανδρή, Ανδρέα Γιαννακούλα, Ματθαίο Γιωσαφάτ, Παναγιώτη Σακελληρόπουλο και Γιάννη Τσιάντη η Ελληνική Εταιρία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, γεγονός που σηματοδοτεί μία πρώτη επίσημη προσπάθεια θεσμοθέτησης της ελληνικής ψυχανάλυσης. Η ίδρυση της Ε.Ε.Ψ.Ψ. υπαγορεύθηκε από τις ανάγκες της εποχής. Η παρουσία της στη δημόσια περίθαλψη (Αιγινήτειο, Κινητές Μονάδες στη Φωκίδα και τη Θράκη, Νοσοκομείο Αεροπορίας) συνδέθηκε με τη δημιουργία μιας νέας παράδοσης ψυχαναλυτικά προσανατολισμένης εργασίας στην κοινότητα. Το 1982 ιδρύθηκε η Ελληνική Ψυχαναλυτική Εταιρεία.

Σήμερα, το 2017, μπορούμε να μιλήσουμε για την παρουσία μιας πολυφωνικής και δραστήριας ψυχαναλυτικής κοινότητας στους ελληνικούς κλινικούς θεσμούς.

Δεκάδες πλέον Έλληνες ψυχαναλυτές, αλλιά και ψυχαναλυτικά ενήμεροι θεραπευτές, εργάζονται στη δημόσια περίθαλψη, προσπαθώντας να δώσουν το ψυχοδυναμικό στίγμα στην κλινική τους πρακτική. Αυτό δεν είναι κάτι ούτε απλό, ούτε εύκολο, συχνά ούτε θεσμικά κατοχυρωμένο.

Ξεκινάμε αυτή τη στήλη στους ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ προσκαλώντας τα μέλη και τους εκπαιδευόμενους της εταιρείας να μοιραστούν και να κοινοποιήσουν την εμπειρία τους από την εφαρμογή της ψυχαναλυτικής θεωρίας και τεχνικής σε κλινικά πλαίσια όπου υπηρετούν ή έχουν υπηρετήσει. Θεωρούμε ότι ο διάλογος και η ανταλλαγή εμπειριών αποτελούν μέρος της δημόσιας παρουσίας του ψυχαναλυτή, πολλώ δε μάλλον όταν αφορά εργασία σε δημόσιο πλαίσιο.

Νατάσσα Παναγιωτοπούλου
Κλινική ψυχολόγος, Δρ. ΜΙΘΕ ΕΚΠΑ
Πρόσεδρο μέλος της ΕΕΨΨ

ΕΝΑΣ ΚΛΙΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΓΙΑ ΟΡΙΑΚΟΥΣ ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Στη βάση της ιδέας ότι «ο θεσμός πρέπει πρώτα να περιέχει και να αντέχει» (Roussillion), το 1999 δημιουργήθηκε, με πρωτοβουλία του καθηγητή **Γρηγόρη Βασιλαματζή**, το Τμήμα Διαταραχών Προσωπικότητας στην Α΄ Ψυχιατρική κλινική του ΕΚΠΑ, ως μια απάντηση στο αυξημένο θεραπευτικό αίτημα των λεγόμενων «δύσκολων» ασθενών. Η προβληματική γύρω από την αντιμεταβίβαση και το πλαίσιο, και κυρίως, η αναζήτηση εναλλακτικών κλινικών πλαισίων, οδήγησε στην εισαγωγή της ψυχαναλυτικής προσανατολισμένης θεραπευτικής πρακτικής, η οποία εφαρμόστηκε σταδιακά, με την ίδρυση -αρχικά- ενός Εξωτερικού Ιατρείου Μελέτης Προσωπικότητας και με την ανάληψη μικρού αριθμού ψυχοθεραπειών από ψυχαναλυτικά εκπαιδευμένους θεραπευτές. Στη συνδυασμένη αυτή λειτουργία της ψυχιατρικής και ψυχαναλυτικής-ψυχοθεραπευτικής αντιμετώπισης, δόθηκε το όνομα «ψυχοδυναμικό πεδίο», επειδή σε αυτό το πεδίο οι συμπεριφορές και οι δι-αντιδράσεις αντιμετωπίζονται αφού πρωτίστως κατανοηθούν. Σχετική με την ψυχαναλυτική «λογική» αυτού του εγχειρήματος, τις δυσκολίες και τα διδάγματα από τη διαδρομή του είναι η συνέντευξη που ακολουθεί. Στα ερωτήματα που του θέτουν οι «Διάλογοι», μέσω του Γρηγόρη Μανιαδάκη, απαντά ο εμπνευστής του καθηγητής ψυχιατρικής στο ΕΚΠΑ και διδάσκων αναλυτής της ΕΕΨΨ Γρηγόρης Βασιλαματζής.

Έχει γραφτεί ότι η αντιμεταβίβαση μπορεί και να προηγείται της μεταβίβασης. Σχετικά με τη σύλληψη της ιδέας για ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης φροντίδα των οριακών ασθενών στην Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική, τι ήταν αυτό που έπαιξε ρόλο;

Γρ. Β.: Μάλλον πρέπει να ξεκινήσω από τη συνάντηση του ψυχαναλυτή με τον ασθενή που εμφανίζει σοβαρή ψυχοπαθολογία και δομικά ελλείμματα. Είναι μια παρακαταθήκη που είχα από δασκάλους και θεωρητικούς. Αυτό ασφαλώς προηγείται και διαμορφώνει μια στάση υποδοχής τού, σε πρώτη επαφή, ακατανόητου. Η αντιμεταβίβαση που προηγείται είναι η επιθυμία για κατανόηση του δύσκολου ασθενή και η αγάπη για την τραυματισμένη πλευρά της προσωπικότητας. Με αυτά τα εφόδια ιδρύσαμε το 1999 ένα ψυχαναλυτικά προσανατολισμένο κλινικό τμήμα για οριακούς ασθενείς εντός της Ιατρικής Σχολής και συγκεκριμένα στην Α Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική του ΕΚΠΑ.

Ο αρχικός σχεδιασμός αυτής της φροντίδας γνώρισε μεταμορφώσεις στη διάρκεια του χρόνου. Ποιό ρόλο έπαιξε η εμπειρία της κλινικής και θεραπευτικής εργασίας με τους οριακούς ασθενείς σε αυτό; Επηρέασε, και αν ναι, πως, η θεραπευτική εμπειρία την κλινική πρακτική;

Γρ. Β.: Ο αρχικός σχεδιασμός στηρίχτηκε στην ιδέα ότι ο ασθενής με την οριακή προσωπικότητα, στη σοβαρότερη της έκφραση, δεν συγκρατείται εντός του αναλυτικού πλαισίου, ακόμα και αν αυτό δομείται σε ψυχοθεραπευτική διάταξη. Σχεδιάστηκε, λοιπόν, ένα πλαίσιο - που το ονόμασα "ψυχοδυναμικό πεδίο" - για να περιβάλλουμε και να πειράξουμε την ψυχοθεραπευτική σχέση. Το όλο πεδίο είναι υπό την ψυχαναλυτική ματιά και εποπτεία. Η παρουσία μιας ομάδας ψυχαναλυτών, η οποία συζητάει με βάση τις θεραπευτικές εμπειρίες που συσσωρεύονται στο εσωτερικό του πλαισίου, συμπληρώνει το όλο εγχείρημα.

Όταν ξεκινήσαμε η ψυχοθεραπευτική εργασία στην αρχική θεραπευτική φάση της λήμβανε χώρα σε ένα ειδικά προσανατολισμένο τμήμα της ψυχιατρικής κλινικής για χρονικό διάστημα 100 ημερών και συνεχιζόταν μετά σε εξωτερική βάση. Επρόκειτο για ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα ψυχοθεραπευτικής νοσηλείας (με ομαδική αναλυτική, ατομική, ομαδική εικαστική κλπ), που είχε συνάψεις με τα αντίστοιχα εγχειρήματα του Hinshelwood στο Cassel, του Vermote στο Leyden και του Kernberg.

Η εμπειρία μας καθώς αναλυόταν από την ψυχαναλυτική ομάδα οδήγησε σε μετασχηματισμούς του πλαισίου, όπως έγινε με την πρόσφατη προσθήκη ενός ψυχοθεραπευτικού

νοσοκομείου ημέρας για οριακούς ασθενείς ή παρήγαγε θεωρητικό έργο, όπως έγινε με την έκδοση του βιβλίου “Το κενό, το αρχαϊκό, το ψυχικό τραύμα”

Οι οριακοί ασθενείς θεωρούνται κατεξοχήν δύσκολοι, μέχρι και ανεπιθύμητοι από τις κοινοτικές κλινικές υπηρεσίες. Αυτό κατά κανόνα συνδέεται με προβλήματα προσφυγής στην πράξη, αυτοκτονικότητας κλπ. Η εμπειρία της θεραπευτικής σχέσης με τον οριακό ασθενή ανέδειξε κάποιους βαθύτερους «αντιμεταβιβαστικούς» παράγοντες που θα μπορούσαν να ενέχονται στο πιο πάνω φαινόμενο;

Γρ. Β.: Οι σοβαρά διαταραγμένοι οριακοί ασθενείς αναζητούν τον θεραπευτή (ή τον ψυχαναλυτή) ως μέσο ικανοποίησης βασικών ψυχολογικών τους αναγκών και δεν κατανοούν, αλλιώς και επιτίθενται, στο αναλυτικό πλαίσιο. Λειτουργούν αρκετά συχνά με μη ελκτικούς τρόπους έκφρασης και με πέρασμα στην πράξη, γεγονός που εξαντλεί τους ψυχοθεραπευτές τους. Συνοπτικά θα έλεγα ότι δεν έχουν επαρκή εσωτερική ικανότητα μεταβολισμού των ερεθισμάτων και υπολείπονται σε αρχικοποίηση. Έχουν ένα ανεπαρκές εσωτερικό πλαίσιο. Πιστεύω ότι η δυσκολία στη θεραπεία των οριακών μοιράζεται αιτιολογικά ανάμεσα στην παθολογία εσωτερικού πλαισίου που έχει ο ασθενής και στην αντιμεταβιβαστική επιβάρυνση του ψυχοθεραπευτή. Αναφερόμενος στο δεύτερο, η γνώμη μου είναι ότι για να αναλάβει ένας ψυχοθεραπευτής αυτόν τον ασθενή είναι απαραίτητη η προσωπική αναλυτική και εποπτική εμπειρία του και η επαρκής ανάλυση κυρίως των προσωπικών του ψυχικών τραυμάτων, της επιθετικότητάς του και της ικανότητάς του για ενσυναίσθηση.

Κοιτάζοντας πίσω, τι αποκομίσατε, εσείς και η ομάδα των ψυχαναλυτών (και, συνοπτικά των θεραπευτών) που ενεπλάκη στο εγχείρημα, από τη σχέση με τον οριακό ασθενή στο πλαίσιο της δημόσιας περίθαλψης και, ειδικότερα, στο Πανεπιστημιακό πλαίσιο;

Γρ. Β.: Διακρίνω δυο είδη επιπτώσεων που δη-

μιουργεί ένα πανεπιστημιακό ψυχοδυναμικό πλαίσιο θεραπείας σοβαρά διαταραγμένων οριακών ασθενών. Η μια, και η σημαντικότερη ίσως, αφορά τους ψυχαναλυτές που πλαισιώσαν το όλο εγχείρημα με συστηματικό τρόπο. Αντί για αναπαραγωγή υπαρχόντων ψυχαναλυτικών μοντέλων οδηγήθηκαν στην επικέντρωση στην αντιμεταβίβαση, της οποίας η ανάλυση κατανοήθηκε ως το υπόβαθρο της κατανόησης και της τεχνικής. Αναγνώρισαν επίσης την πλαισιότητα της τεχνικής και τη σχετικότητα των ιδεών μας. Αποτέλεσμα ασφαλώς και της ποικιλομορφίας που κρύβεται κάτω από την έννοια της “οριακότητας”. Η δεύτερη αφορά στην αναγνώριση ότι η ψυχανάλυση, μέσω της σημασίας που δίνει στην μεταβίβαση και την αντιμεταβίβαση, συνεχίζει να αποτελεί τμήμα του βασικού πυρήνα της ψυχιατρικής/ψυχοθεραπευτικής παράδοσης. Αυτό είναι θετικό μήνυμα και για την ψυχανάλυση και για την ψυχιατρική.

1. Το βιβλίο “Το Κενό , το Αρχαϊκό, το Ψυχικό τραύμα” (2014, εκδόσεις “Συνάψεις”) είναι το δεύτερο συλλογικό βιβλίο που εκδόθηκε με κείμενα της “ομάδας ψυχαναλυτών” που λειτουργεί από το 2000 έως σήμερα στην Α Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική. Το πρώτο ήταν “Ο Οριακός ασθενής-Ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία σε κλινικό πλαίσιο” (2005, εκδόσεις Καστανιώτης).

Επιμέλεια:

Γρηγόρης Μανιαδάκης
Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος της ΕΕΨΨ
Συνεκδότης του περιοδικού International
Forum of Psychoanalysis

Βιολέττα Κωνσταντινίδου
Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια
Πρόεδρος μέλος της ΕΕΨΨ

Ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις της προσφυγικής συνθήκης: προκαταρκτικές παρατηρήσεις

Αποτελεί κοινό τόπο πως οι μετακινήσεις των πληθυσμών είναι τόσο παλιές όσο και η ιστορία του ανθρώπου στον πλανήτη, καθώς η μετανάστευση αποτελεί μια κατάσταση που σχετίζεται με την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. Μια από τις εκδοχές της μετανάστευσης είναι η προσφυγική συνθήκη. Στην καθημερινή γλώσσα η λέξη «πρόσφυγας» συνήθως αναφέρεται σε ένα εκτοπισμένο άτομο που ζητάει άσυλο σε μία ξένη χώρα, εξαιτίας θρησκευτικών διώξεων ή πολιτικών προβλημάτων ή σε κάποιον ο οποίος είναι διωγμένος από το σπίτι του εξαιτίας πολέμου ή του φόβου της επίθεσης ή εκτέλεσης (Oxford English Dictionary).

Το προσφυγικό φαινόμενο, αν και είναι ένα κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, έχει ψυχικές συνέπειες στη ζωή πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων στον πλανήτη.

Η Ελλάδα σήμερα, μια χώρα σε κρίση, καλείται να αντιμετωπίσει έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων που ζουν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, σε μια μετέωρη κατάσταση, μια φάση αναμονής: είναι προσφεύγοντες σε αναμονή να αναγνωριστούν ως πρόσφυγες. Οι σχετικές γραφειοκρατικές διαδικασίες είναι συχνά μακροχρόνιες, πράγμα που περιπλέκει περαιτέρω την κατάστασή τους.

Οι λειτουργοί της ψυχικής υγείας, ανάμεσα τους και οι ψυχαναλυτές, καλούνται -στο μέτρο που τους αφορά- να υποστηρίξουν όσους εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους να διαχειριστούν τον ψυχικό πόνο αλλά και την προσδοκία τους για μια καλύτερη ζωή. Αν και η ψυχική υγεία των προσφύγων βρίσκεται πλέον ψηλά στην κλίμακα προτεραιοτήτων όσον αφορά στην κάλυψη των αντίστοιχων αναγκών τους -ιδιαίτερα όσων βρίσκονται ακόμη στη φάση επιβίωσης, δηλ. είναι σε κίνηση και εν αναμονή εγκατάστασης, η ψυχαναλυτική πρακτική έχει να επιδείξει λίγα παραδείγματα παρέμβασης στο πεδίο. Ας δούμε κάποια από αυτά.

Σε συλλογικό επίπεδο άξια αναφοράς είναι η πρωτοβουλία της Ιταλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας: σε ανακοίνωσή της για τη συγκρότηση της ομάδας εργασίας «Ευρωπαίοι Ψυχαναλυτές για τους Πρόσφυγες», αναφέρει μεταξύ άλλων ότι το μεταναστευτικό φαινόμενο αποτελεί μια νέο-εμπειρία (sic) για όλους τους εμπλεκόμενους και είναι ανάγκη να ενταχθεί σε μια νέα συμβολική τάξη ως το αποτέλεσμα των σχέσεων που διαμεσολαμβάνονται από μια κοινή γλώσσα.

Με τη συγκρότηση αυτή της ομάδας η Εταιρεία τοποθετείται ενεργά στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος που εμφανίζεται εντονότατο στην Ευρώπη των καιρών μας.

Σημαντική επίσης είναι η εμπειρία ομάδας ψυχαναλυτών στην Γερμανία με επικεφαλής την M. Leuzinger – Bohleber. Μαζί με συνεργάτες επιχειρούν παρεμβάσεις πιλοτικού χαρακτήρα σε ένα κέντρο φιλοξενίας για πρόσφυγες στην Γερμανία και προτείνουν ένα θεωρητικό μοντέλο βασισμένο στην ομαδική, διεπιστημονική εργασία και τον σχηματισμό δικτύων στην παροχή ψυχικής φροντίδας στους πρόσφυγες που διαμένουν σε αυτό (Leuzinger –Bohleber, M.et al., 2016).

Η M. Bragin, προερχόμενη από την άλλη μεριά του Ατλαντικού και η οποία, μεταξύ άλλων, συμμετέχει στο ερευνητικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα της IPA, συνδυάζει την κοινωνική επιστήμη και την ψυχανάλυση και επιχειρεί παρεμβάσεις σε επίπεδο κοινοτήτων που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση και διαβιώνουν εκτός του τόπου καταγωγής τους. Έχει προσφέρει, για παράδειγμα, σημαντικό έργο στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που παρουσίαζαν δάσκαλοι και μαθητές των κοινοτήτων αυτών στην προσπάθειά τους οι μεν δάσκαλοι να διδάξουν, οι δε μαθητές να μάθουν. Μαθητές και δάσκαλοι, έχοντας βιώσει αντίξοες συνθήκες, αντιμετώπιζαν σημαντικά ελλείμματα στην ικανότητα συμβολοποίησης με αποτέλεσμα να μην είναι

ικανοί να κάνουν αυτό που επιθυμούσαν περισσότερο: τη διδασκαλία οι μιν, τη μάθηση, οι δε (Bragin, M., 2012)

Αξιόλογο σε αυτόν τον τομέα (της πρακτικής παρέμβασης) είναι το έργο του νορβηγού Sverre Varvin και των συνεργατών του. Αξιοποιώντας τη γνώση που είχε συσσωρευτεί από τη μελέτη του τραύματος και τη συνάντηση της ψυχαναλυτικής σκέψης με τις νευροεπιστήμες ο Varvin και οι συνεργάτες του, στη Νορβηγία, ασχολήθηκαν, σε κλινικό επίπεδο, με τους πρόσφυγες και τις ψυχικές συνέπειες της προσφυγικής εμπειρίας. Εστίασαν σε μια ιδιαίτερη κατηγορία προσφύγων, εκείνους που είχαν εμπειρία βασανιστηρίων και είχαν υποστεί μαζικό τραύμα. Θεωρούν ότι η ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία μπορεί να φανεί χρήσιμη εάν λιάβει υπόψη της τον πολιτισμικό παράγοντα και την τραυματική διαδικασία. Θεωρούν το τραύμα ως μια βίαιη διακοπή της φυσιολογικής αναπτυξιακής πορείας και ως ρήξη του δεσμού με τον «άλλο», νοούμενο ως παρουσία ενσυναισθητική και σημαντική. Η κατανόηση των μαζικών τραυμάτων σχετίζεται με τον «άλλο», εσωτερικό και εξωτερικό, με την ανάμνηση, την αναπαράσταση, τη συμβολοποίηση και την ψυχοποίηση. Στην κλινική πρακτική οι ερευνητές αυτοί προτείνουν ευελιξία στην τεχνική και τη στάση του θεραπευτή, θεωρώντας ότι η σημαντικότερη εργασία συνίσταται στην υπομονετική προετοιμασία του εδάφους για την ανάπτυξη μιας διαδικασίας που θα επιτρέψει στις συγκινησιακές εμπειρίες, στο μέτρο του δυνατού, να ψυχοποιηθούν και να συμβολοποιηθούν (Varvin S., 2003, Rosenbaum B., Varvin S., 2003, Varvin S., 1998, Varvin S., 1999, Varvin S., 2007, Varvin S., 2016).

Εξ όσων παρατέθηκαν έως τώρα προκύπτει το συμπέρασμα ότι η προσπάθεια των ψυχαναλυτών εστιάζεται περισσότερο στη διερεύνηση της διαδικασίας τραυματισμού και την κατανόηση του ρόλου των ψυχικών τραυμάτων που συνδέονται με την προσφυγική εμπειρία.

Ως προς πιο «κλασικές» ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις στο θέμα, γνωστές είναι οι εργασίες των Grinberg, L. & Grinberg, G. (1984) οι οποίοι μελετούν τη «μεταναστευτική διαδικασία» την οποία εννοούν ως μια πορεία του ατόμου που αποτελείται από τέσσερις φάσεις: στην αρχική προεξέχουν συναισθήματα βαθιάς θλίψης για ό,τι χάθηκε ή εγκαταλείφθηκε, ο φόβος του αγνώστου, στέρση και ανημποριά. Παρανοϊκά, καταθλιπτικά, συγχυτικά άγχη, είναι δυνατό να

αναδυθούν. Σε δεύτερη φάση, αυτή η κατάσταση ακολουθείται ή αντικαθίσταται από μια μαζική, κατά την οποία το νόημα της αλληλαγής στη ζωή του ατόμου ελαχιστοποιείται ή μεγιστοποιούνται τα οφέλη από αυτήν την αλληλαγία, ενώ ταυτόχρονα ο ίδιος περιφρονεί ό,τι έχει χαθεί. Στη φάση που ακολουθεί, γίνεται έντονο το αίσθημα της θλίψης και της νοσταλγίας και ο μετανάστης γίνεται σταδιακά ικανός να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του και να αντέχει τον πόνο του. Ο εσωτερικός και ο εξωτερικός κόσμος συνδέονται περισσότερο, μειώνεται η αποσύνδεση και η άρνηση. Στην τελευταία φάση, ανακτά την ευχαρίστηση να σκέπτεται και να επιθυμεί και κάνει πιο ρεαλιστικά σχέδια για το μέλλον. Η επεξεργασία του πένθους για αυτά που χάθηκαν φαίνεται να έχει επιτευχθεί σε καλό βαθμό, διευκολύνοντας έτσι τη διαδικασία απαρίθωσης του νέου με το παλιό, το εγώ εμπλουτίζεται, ενοποιείται και εξελίσσεται το αίσθημα της ταυτότητας. Στο πλαίσιο αυτής της γραμμής σκέψης, ο S. Akhtar (1995) συνεισέφερε στην κατανόηση της μεταναστευτικής εμπειρίας προσεγγίζοντάς την ως μακρά ψυχοκοινωνική διαδικασία η οποία αλληλάζει δυναμικά την ψυχική δομή. Το πολιτισμικό σοκ και το πένθος για ό,τι έχει απολεσθεί δίνουν σταδιακά τη θέση τους σε μια υβριδική ταυτότητα η οποία συνδιαμορφώνεται, στην επιτυχή της έκβαση, από τη συνύπαρξη ενός τρομακτικού και συναρπαστικού ταυτόχρονα δυναμικού πολυπλοκότητας.

Εν κατακλείδι, η ψυχανάλυση έχει καταβάλει προσπάθειες τόσο για τη θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου -αξιοποιώντας κατά κύριο λόγο τις θεωρίες περί το τραύμα- όσο για πρακτικές παρεμβάσεις, σε λίγες βέβαια περιπτώσεις. Το σίγουρο είναι ότι η πολυπλοκότητα του φαινομένου συνιστά μια πρόκληση τόσο για τη θεωρία όσο για την πρακτική.

Η πολυπλοκότητα αφορά από τη μια μεριά τις συγκυρίες της ζωής των προσφύγων: η πολιτική κατάσταση, οι εμπόλεμες συρράξεις, ο κίνδυνος για την ζωή και την επιβίωση, οι διωγμοί, οι βασανισμοί, οι θάνατοι, οι αγνοούμενοι, η φυγή, η περιπλάνηση. Αφορά επίσης την ψυχική πραγματικότητα και το νόημα που έχουν για αυτούς τα βιώματα και οι αντιξοότητες στις οποίες εκτίθενται: οι απώλειες, η οδύνη, τα πένθη, το γκρέμισμα των ονείρων, η ματαίωση των προσδοκιών, οι ψυχικοί τραυματισμοί, η ανασφάλεια, η αβεβαιότητα, η ελπίδα, η προσμονή είναι οι αποσκευές τους.

Ενδιαφέρον για την κατανόηση του φαινομένου αλληλά και για το τι θα μπορούσε να γίνει για την υποστήριξη των προσφύγων έχουν οι θεωρητικές απόψεις του Ρ. Παπαδόπουλου, διευθυντή του Κέντρου για το Τραύμα, το Άσυλο και τους Πρόσφυγες του Πανεπιστημίου του Essex και της Κλινικής Tavistock (ΗΒ).

Κεντρική θέση στην προσέγγιση του Παπαδόπουλου κατέχει η άποψη ότι, παραδόξως, παρά την αρνητική τους φύση, τα καταστρεπτικά γεγονότα που συνδέονται με την προσφυγική εμπειρία μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους ανθρώπους να αναδιοργανώσουν τη ζωή τους, να την ανασυντάξουν και να της δώσουν νέο νόημα. Η έκθεση στην αντιξοότητα μπορεί (α) να οδηγήσει σε αρνητικές συνέπειες (μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται η ψυχική διαταραχή, χωρίς να συνιστά το μοναδικό ενδεχόμενο), (β) ταυτόχρονα να αφήσει ανέπαφες πτυχές της ανθεκτικότητας του ατόμου και (γ) ταυτόχρονα να έχει θετικές συνέπειες, δηλ. να προκύψουν -ακριβώς λόγω της έκθεσης στην αντιξοότητα- νέες ικανότητες, ποιότητες, θετικά χαρακτηριστικά που δεν προϋπήρχαν. Αυτή την κατηγορία συνεπειών ο Παπαδόπουλος ονομάζει «Ανάπτυξη που ενεργοποιείται από την αντιξοότητα» - Adversity Activated Development (Papadopoulos, 2007).

Για τον Παπαδόπουλο, ο πρόσφυγας προσπαθεί, μέσα από τις περιπέτειες της ύπαρξής του, να αποκαταστήσει την «οντο-οικολογική του σταθερότητα και τάξη» (οντο-ecological settledness), αντικείμενο της νοσταλγίας του (Papadopoulos, 2014).

Επανερχόμαστε στην ερώτηση που θέσαμε στην αρχή αυτού του κειμένου: ποια θα μπορούσε να είναι η θέση της ψυχολογικής σκέψης και πράξης έναντι του φαινομένου της αυξημένης προσφυγικής ροής στη χώρα μας και των συνεπειών που αυτό έχει στους ανθρώπους, πρόσφυγες και ντόπιους;

Είναι σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι, από όταν ξεκίνησε η ούτως αποκαλούμενη «προσφυγική κρίση», δεκάδες μη κυβερνητικές οργανώσεις από όλο τον κόσμο έχουν παρουσία στην Ελλάδα, παρεμβαίνοντας σε διάφορες φάσεις και με διαφορετικές μορφές στην πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί. Αρκετές δεκάδες είναι οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας (ιδίως ψυχολόγοι) που έχουν προσληφθεί από τις ΜΚΟ και εργάζονται ή παρέχουν εθελοντικά υπηρεσίες σε κέντρα ανοικτής φιλοξενίας, ξενώνες, άτυπες μορφές αστικής κατοίκησης

κλπ. Η ίδια η πραγματικότητα των προσφύγων έχει αρκετές ιδιαιτερότητες: όπως αναφέρθηκε ήδη, οι περισσότεροι -αν όχι όλοι- είναι εγκλιωβισμένοι στην Ελλάδα. Πολλοί είναι σε αναμονή μετεγκατάστασης σε άλλο ευρωπαϊκό κράτος ή σε διαδικασία οικογενειακής επανένωσης (πάλι σε άλλο ευρωπαϊκό κράτος), άρα βρίσκονται στην Ελλάδα προσωρινά και πολλοί απ' αυτούς ζουν στη χώρα μας υπό πολύ δύσκολες συνθήκες (που επιδεινώνονται από τον πολύ αργό ρυθμό εξέτασης των αιτημάτων τους). Όσοι ήρθαν στην Ελλάδα μετά τις 20 Μαρτίου 2016 βρίσκονται σε ιδιαίτερο καθεστώς, αρκετοί από αυτούς θα επιστρέψουν αναγκαστικά στην Τουρκία ή στη χώρα τους. Πολλοί κουβαλούν δύσκολες εμπειρίες, είτε από τις χώρες καταγωγής είτε από τις χώρες διέλευσης ή ακόμη κι από τη χώρα μας.

Με άλλα λόγια, η πολιτική κατάσταση αναφορικά με τις προσφυγικές ροές στην Ευρώπη σήμερα έχει συμβάλει ώστε να καταστεί η χώρα μας ένας τόπος ασταθούς, ασύνδετου περάσματος, μια ανισόρροπη συνθήκη που δυσχεραίνει αντί να διευκολύνει την πορεία αυτών των ανθρώπων στην αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. Αντί για ανακούφιση, η χώρα μας, σε πολλές περιπτώσεις, εντείνει τις αντιξοότητες και προκαλεί συνθήκες επανατραυματισμού. Οι άνθρωποι αυτοί, ακόμη και αν καταφέρουν να επιβιώσουν, συνεχίζουν να ζουν σε συνθήκες που πυροδοτούν παρόμοιες ψυχικές καταστάσεις με εκείνες που τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους: βρίσκονται εγκλιωβισμένοι, χωρίς καμία δυνατότητα ελέγχου του εαυτού τους, μετέωροι, σε κατάσταση αβεβαιότητας, σχεδόν αόρατοι και σε συνθήκες διαβίωσης που δεν επαρκούν για να νοιώθουν αξιοπρεπείς.

Μέσα από ποιο πρίσμα καλούμαστε να προσεγγίσουμε αυτή την παράξενη συνθήκη της αναμονής; Μπορούμε να συμμετέχουμε, να εμπλακούμε -και αν ναι, με ποιόν τρόπο- στην κατανόηση και τη διευκόλυνση της πορείας αυτών των ανθρώπων; Είμαστε σε θέση να βιώσουμε μια τέτοια εμπειρία ως άτομα και ως θεσμοί; Μπορούμε να συμπράξουμε με άλλες θεωρητικές κατευθύνσεις χωρίς να χάσουμε την ταυτότητά μας;

Υποστηρίζουμε, συμφωνώντας με την Ομάδα Εργασίας, ότι οι ψυχολογικοί είναι συνηθισμένοι με το γεγονός ότι τα γεγονότα που εμφανίζονται ως επείγουσες καταστάσεις εκπροσωπούν ένα φαινόμενο που ανασύρει στην επιφάνεια

του συνειδητού εκείνες τις συνθήκες οδύνης και τραγωδίας που ήταν επί μακρόν θαμμένες, απωθημένες, το αποτέλεσμα τηςσχάσης και της άρνησης. Αυτό το «επείγον» είναι ευθύνη μας και εργαζόμαστε πραγματικά με αυτό.

Σε αυτό το πλαίσιο, όπως υποστηρίζει η Ομάδα Εργασίας, οι ψυχαναλυτές προσφέρουν τις ιδιαίτερες επαγγελματικές τους ικανότητες ως μια στήριξη για τους δημόσιους φορείς, τις ΜΚΟ, τις εθελοντικές πρωτοβουλίες. Αυτό θα μπορούσε να μεταφραστεί σε:

- Οργάνωση παρεμβάσεων όπως συνεδρίες συμβουλευτικής για εκτοπισμένους και πρόσφυγες που χρειάζονται ψυχιατρική ή ψυχολογική παρέμβαση
- Εξειδικευμένες ομάδες για εθελοντές που χρειάζονται εκπαίδευση σε θέματα φροντίδας εκτοπισμένων και προσφύγων
- Θεωρητική και κλινική εκπαίδευση εθελοντών και εργαζομένων στα ψυχικά δυναμικά και τις διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης
- Εποπτεία εμπλεκόμενων εργαζομένων και εθελοντών σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο. Για να καταστεί δυνατό θα πρέπει οι ψυχαναλυτές να διατρέξουν τον κίνδυνο να «μεταναστεύσουν» οι ίδιοι, να «μετακινηθούν», αφήνοντας για λίγο το οικείο και συνηθισμένο πλαίσιο εργασίας τους προκειμένου να συναντηθούν με όσους ζουν και εργάζονται σε εφήμερες συνθήκες αβεβαιότητας και επισφάλειας.

Βιβλιογραφία

Akhtar, S. (1995). A Third Individuation: Immigration, Identity, And The Psychoanalytic Process. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 43:1051-1084

Böhm, T. (2010). *Flyktingpasienten [The Refugee Patient]*. By: Sverre Varvin. Oslo: Universitetsforlaget, 2008. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 33:73-74

Bragin, M. (2012). So That Our Dreams Will Not Escape Us: Learning to Think Together in Time of War. *Psychoanal. Inq.*, 32:115-135

Grinberg, L. and Grinberg, R. (1984). A Psychoanalytic Study of Migration: Its Normal and Pathological Aspects. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 32:1338

Leuzinger-Bohleber, M., Rickmeyer, C., Tahiri, M., Hettich, N. and Fischmann, T. (2016) What can psychoanalysis contribute to the current refugee crisis? Preliminary reports from STEP-BY-STEP: A psycho analytic pilot project for supporting refugees in a "first reception camp" and crisis interventions with traumatized refugees, *Int J Psychoanal* 97:1077-1093

Losi, N., *Lives elsewhere. Migration and psychic malaise.* Karnac Books, London, 2006

Papadopoulos, RK (2007) Refugees, trauma and Adversity-Activated Development, *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9(3): 301-312

Papadopoulos, RK (2014) Failure and Success in Forms of Involuntary Dislocation: Trauma, Resilience, and Adversity-Activated Development, *Jungian Odyssey Series, Vol. VII : 25-50*

Rosenbaum, B. and Varvin, S. (2007). The Influence of Extreme Traumatization on Body, Mind and Social Relations. *Int. J. Psycho-Anal.*, 88:1527-1542

Varvin S. (1998). Psychoanalytic psychotherapy with traumatized refugees: Integration, symbolization, and mourning. *Am. J. Psychother.*, 52, 64-71.

Varvin, S. (1999). Esperienze traumatiche estreme: Il lavoro psicoanalitico con i profughi traumatizzati. *Rivista Psicoanal.*, 45:799-816

Varvin, S. (2003). Extreme Traumatization: Strategies for Mental Survival. *Int. Forum Psychoanal.*, 12:5-16

Varvin, S. (2016). Psychoanalysis with the traumatized patient: Helping to survive extreme experiences and complicated loss *International Forum of Psychoanalysis*, 25:73-80.

Μάγδα Αριμπλιά

Ψυχολόγος

Εκπαιδευόμενη της ΕΕΨΨ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΟΥΜΕΝΗ

Η μετάβαση σε έναν κόσμο που στηρίζεται όλο και περισσότερο στην ηλεκτρονική επικοινωνία και συνδεσιμότητα μεταβάλλει τον τρόπο που επικοινωνούμε, που πληροφορούμαστε, που σχετιζόμαστε. Σε ένα ταχύτατα μεταβαλλόμενο περιβάλλονθα μπορούσε η ψυχανάλυση και οι ψυχαναλυτικές θεραπείες να παραμείνουν ανεπηρέαστες; Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι όλο αυτό το τεχνολογικό περιβάλλον λειτουργεί ως μια «υπερπραγματικότητα» που δημιουργεί αυτό που δεν υπάρχεικαί επομένως πρέπει να εξοριστεί από το πεδίο της σκέψης και της πράξης ως ανήκουσα στη σφαίρα του «μη πραγματικού»; Ή από την άλλη πρέπει να δεχτούμε πως αυτή η αλλαγή δεν μπορεί παρά να επηρεάσει τον τρόπο που διεξάγεται η θεραπεία είτε άμεσα, είτε έμμεσα. Άμεσα όταν η τεχνολογία διαμεσολαβεί τη θεραπευτική σχέση, ή έμμεσα καθώς αναλυτής και αναλυόμενος διαμορφώνονται μέσα σε ένα τεχνολογικά ενήμερο περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτών των επερωτήσεων και, κυρίως, των κλινικών τους εκφάνσεων διδάσκων αναλυτής της ΕΕΨΨ Δημήτρης Αναστασόπουλος παρουσίασε την ακόλουθη εργασία σε επιστημονική συνάντηση της Εταιρείας, την Πέμπτη 7 Απριλίου 2016.

Α. Σ.

Οι ιδιαιτερότητες στη χρήση ηλεκτρονικής τεχνολογίας επικοινωνίας (Skype) στην ψυχανάλυση (συνοπτική παρουσίαση)

Η εισβολή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας ως αναπόσπαστο τμήμα της καθημερινότητας, μεταβάλλει τα δεδομένα επικοινωνίας, διανθρώπινης συνδιαλλαγής, πρακτικά του τρόπου προσέγγισης της ζωής. «Ψηφιακοί μετανάστες» (Prensky, 2001) αυτού του κόσμου, άναυδοι απέναντι στις νέες, ποικιλόμορφες δυνατότητες, την ευκολία και την ταχύτητα στην επικοινωνία, τις συναλλαγές, την απόκτηση πληροφοριών. Αντιμετωπίζοντας την πότε ως δεδομένο της καθημερινότητας, πότε με δέος για τον άγνωστο κόσμο που μας εισάγει και άλλοτε με αίσθηση αδυναμίας παρέμβασης ή κατανόησης των μηχανισμών - που μια βλάβη τους μπορεί να ακυρώσει την λειτουργικότητα της επαγγελματικής και προσωπικής μας ζωής. Μοιάζει ενώ απολαμβάνουμε τα κέρδη σε χρόνο και χρήμα, ενώ εκμεταλλευόμαστε τις νέες δυνατότητες σε επιστημονικές εφαρμογές, νοι-

ώθουμε ταυτόχρονα ότι είμαστε στο «έλλειος» δυνάμει που απαιτούν αποκλειστικά την παρέμβαση ειδικών για να τιθασευτούν. Έτσι μετακινούμαστε μεταξύ εξιδανίκευσης και νοσταλγίας, συχνά με δυσκολία να επεξεργαστούμε τους φόβους μας για το καινούργιο και το άγνωστο και την τάση δαιμονοποίησης της τεχνολογίας, διαχωρίζοντας τον κόσμο μας από αυτό των «ψηφιακών αυτοχθόνων» (Prensky, 2001), των γενεών που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε ένα κόσμο ηλεκτρονικά διαμεσολαβούμενων σχέσεων στην καθημερινότητα, την εκπαίδευση, την αναψυχή, με αμοιβαία δυσπιστία μεταξύ των «ομάδων». Όμως η πρώτη φθίνει και η δεύτερη διαμορφώνει την πραγματικότητα ενός νέου κόσμου.

Η επίδραση της τεχνολογίας στην επικοινωνία, ήδη αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης. Η σχέση του ανθρώπου με το χώρο, την από-

σταση, την ανθρώπινη παρουσία, τη χρήση του χρόνου, τις συνθήκες σκέψης και συνεργασίας, είναι μερικές παράμετροι που διαφοροποιούν την εμπειρία ηλεκτρονικής από την προσωπική.

Από την πλευρά τους, οι νευροεπιστήμες μελετούν και αναλύουν την επίδραση της διαμεσολλαβούμενης επικοινωνίας στην διαμόρφωση της συναισθηματικής επικοινωνίας, των μηχανισμών μνήμης και της δι-υποκειμενικής ανάπτυξης ενσυναίσθησης.

Ως θεραπευτές χρειάζεται να εκτιμήσουμε ρεαλιστικά την επίδραση της τεχνολογίας στην προσωπική ανάπτυξη και στις διαπροσωπικές σχέσεις των ασθενών μας και να σεβαστούμε τις ανάγκες τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ψυχαναλυτική κοινότητα συζητά τις δυνατότητες αξιοποίησης των σύγχρονων τεχνολογιών επικοινωνίας, για εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς. Η Ψυχαναλυτική θεραπεία μέσω διαδικτύου δέχεται σήμερα κριτική ανάλογη με εκείνη που υπέστησαν όλες οι εφαρμοσμένες ψυχαναλυτικές θεραπείες (ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία, ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία παιδιού και εφήβου, ψυχαναλυτική θεραπεία οικογένειας κλπ). Με αυτά τα δεδομένα και σκέψεις, έγινε προσπάθεια να εκτεθεί για σκέψη και συζήτηση η θεωρητική γνώση και θεραπευτική εμπειρία, σχετικά με την ψυχαναλυτική τηλε-θεραπεία ή την ψυχαναλυτική θεραπεία μέσω διαδικτύου. Στη βάση του προβληματισμού βρίσκεται το ερώτημα του αν η χρήση των σύγχρονων τεχνολογιών επικοινωνίας στην ψυχαναλυτική θεραπεία από απόσταση, επιτρέπει το ξετύλιγμα της ψυχαναλυτικής διεργασίας – αν δηλαδή η τροποποίηση της τεχνικής οδηγεί σε μια εφαρμοσμένη ψυχαναλυτική θεραπεία ή αν είναι μια θεραπεία που δεν μπορεί να ονομαστεί ψυχαναλυτική.

Στην διάρκεια της παρουσίασης αναπτύχθηκαν πτυχές της αναλυτικής διαδικασίας, όπως το πλαίσιο, η μεταβίβαση-αντιμεταβίβαση και οι αντιστάσεις, που επηρεάζονται και συνδιαμορφώνουν ένα καινούργιο θεραπευτικό περιβάλλον που παίζει σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή της θεραπείας.

Ο ρόλος και η επίδραση της απουσίας ή παρουσίας του σώματος, εκτιμήθηκε ως κεντρικής σημασίας στη διεξαγωγή της αναλυτικής διαδικασίας. Συζητήθηκε ο ρόλος της εικόνας σώματος στην ψυχοπαθολογία και το νέο πλαίσιο. Επίσης εκτέθηκε το θέμα της ναρκισιστικής άρνησης του σώματος και των ατελειών του, μέσα από την σωματική απουσία και την εξιδανίκευση της εικόνας στην διαδικτυακή θεραπευτική συνεδρία. Η διαδικτυακή ψυχαναλυτική θεραπεία διεξάγεται μεταξύ των μελών του θεραπευτικού ζεύγους, τα οποία είναι εικονικά παρόντα, αλλήλα φυσικά ασώματα. Στη συνέχεια, εξετάστηκε το σωματικό και ψωματικότητα στην ηλεκτρονικά διαμεσολλαβούμενη ψυχαναλυτική θεραπεία στις διάφορες εκδοχές της, παραθέτοντας και σχολιάζοντας κλινικά παραδείγματα από συνεδρίες εφήβων και νεαρών ενηλίκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Prensky M. (2001): Digital natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5): 1-6

Δημήτρης Αναστασόπουλος
Ψυχίατρος- Παιδοψυχίατρος
Ψυχαναλυτής
Διδάσκων μέλος της ΕΕΨΨ

**Επανάληψη της ιστορίας ή νέα εμπειρία;
Παρελθόν και παρόν στην ψυχαναλυτική διαδικασία
7-9 Απριλίου 2017, Αθήνα**

Η επίδραση του παρελθόντος στο ψυχικό παρόν, αλλιά και εκείνη της παρούσας εμπειρίας στη θεώρηση του παρελθόντος, από την οπτική γωνία της ψυχανάλυσης, αποτελούν το αντικείμενο του φετινού Συμποσίου της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας.

Σύμφωνα με την κλασική άποψη, όσα φέρνει ο αναλυόμενος στην ψυχαναλυτική συνεδρία έχουν τις πρωταρχικές τους πηγές στις σχέσεις και τις συγκρούσεις του παρελθόντος, οι οποίες, στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής διαδικασίας, αναβιώνουν και επαναλαμβάνονται. Ωστόσο, η παρούσα σχέση του αναλυόμενου με τον ψυχαναλυτή δεν επηρεάζει εντέλεια την ποιότητα του υλικού που αναδύεται; Πολλοί είναι πλέον οι ψυχαναλυτές που υποστηρίζουν ότι το σημαντικό στοιχείο είναι η νέα εμπειρία, εκείνη της σχέσης και της αλληλεπίδρασης των δύο πρωταγωνιστών της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Άλλοι ακόμα, εδώ και αρκετές δεκαετίες, διατυπώνουν μια συνθετική άποψη, υποστηρίζοντας ότι το υλικό των συνεδριών έχει πολλαπλές πηγές και ότι σχετίζεται τόσο με την ιστορία του αναλυόμενου, όσο και με την παρούσα εμπειρία της συνάντησης και της αλληλεπίδρασης του με τον ψυχαναλυτή. Τέλος, σε κάθε περίπτωση, είναι δύσκολο υπό τις παρούσες συνθήκες να αγνοήσει κανείς τη σημασία που μπορεί να αποκτήσει η «ενεστώσα» επίδραση ενός ραγδαία, πολλαπλές φορές βίαια μεταβαλλόμενου κοινωνικού περιβάλλοντος στην εργασία του ψυχαναλυτικού –και ευρύτερα του ψυχοθεραπευτικού- ζεύγους.

Η Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, από την ίδρυση της οποίας συμπληρώνονται φέτος 40 χρόνια, επεδίωξε εξαρχής

να συνδέσει την δραστηριότητά της με την ανταπόκριση στις ανάγκες μιας εξελισσόμενης κλινικής πραγματικότητας - και αυτή ήταν η αφετηρία για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος για το Συμπόσιο.

Ωστόσο, η διαλεκτική παρελθόντος και παρόντος δεν έχει μόνο κλινικές διαστάσεις. Αφορά και πολλαπλές άλλες περιοχές της σκέψης, καθώς και των επιστημών του ανθρώπου. Σε ειδικές συνεδρίες του Συμποσίου επιδιώκεται ο διάλογος και η αναζήτηση σημείων επαφής στη θεώρηση της σχέσης του παρελθόντος με το παρόν μεταξύ της Ψυχανάλυσης και της Ιστορίας, καθώς και της Φιλοσοφίας.

Το Συμπόσιο πραγματοποιείται με την Αιγίδα της International Federation of Psychoanalytic Societies, της Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ, και της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας και με τη συνεργασία της Βορειοελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου.

Στο Συμπόσιο έχουν προσκληθεί σημαντικοί ευρωπαίοι ψυχαναλυτές. Ο V. Bonaminio θα μιλήσει με θέματα “The analysand’s and the analyst’s bodies and their virtual relationship in the consulting room: The analyst’s responsibility in managing complexity and articulation of technique” [τα σώματα του αναλυόμενου και του αναλυτή και η εικονική τους σχέση στο γραφείο του αναλυτή] και “Clinical Winnicott: Travelling a revolutionary road” [Ο κλινικός Winnicott, ταξιδιώτης σε έναν επαναστατικό δρόμο]. Ο R. D. Hinshelwood θα δώσει διάλεξη με θέμα “Recurrence of the Past or New Experience. Catastrophe –or not?” [Επανεμφάνιση του παρελθόντος ή νέα εμπειρία. Καταστροφή – ή μη;] και ο R. Lombardi θα αναφερθεί

στο θέμα “Heritage of the past or new frontier of the psychoanalytic exploration? From Bodily Drives to Body-Mind Dissociation” [Κληρονομιά του παρελθόντος ή νέο σύνορο της ψυχαναλυτικής εξερεύνησης; Από τις σωματικές ενορμήσεις στην αποσύνδεση σώματος-ψυχής]. Οι προσκεκλημένοι ψυχαναλυτές θα συμβάλουν και με ομαδικές εποποιείες που θα διεξαχθούν στα πλαίσια του Συμποσίου, (όπου κλινικό υλικό θα παρουσιάσουν οι **Κ. Βασιλοπούλου, Δ. Κακατσάκη** και **Κ. Μπακαλού**).

Θα συμμετέχουν επίσης με ομιλίες σημαντικοί Έλληνες ψυχαναλυτές, και άλλοι επιστήμονες της ψυχικής υγείας, καθώς και πανεπιστημιακοί ιστορικοί και φιλόσοφοι.

Ο **Ε. Γ. Ασλανίδης** θα μιλήσει με θέμα «Ο χρόνος ως αποδιοπομπαίος τράγος». Η **Χ. Καραμανωλάκη** θα αναπτύξει το θέμα « Η ασυνείδητη επικοινωνία τότε και τώρα» και ο **Δ. Κυριαζής** τα «Προβλήματα τεχνικής και θεωρίας στην αντιμετώπιση της ψυχωτικής διεργασίας: Αντιμετωπίζοντας την “μαύρη τρύπα”». Ο **Δ. Ρήγας** θα αναφερθεί στα «Αδιέξοδα σε συνθήκες κοινωνικής κρίσης. Κοινωνική βία: Η Επιστροφή του Πρωτόγονου» και ο **Κ. Ταλφάνιδης** στο «Παρελθόν και παρόν στο παιχνίδι. Μια ιστορική αναδρομή». Ο πρόεδρος της Ε.Ε.Ψ **Β. Φαλάρας** θα μιλήσει για το «“Εκεί και τότε” ή “εδώ και τώρα”; Παρελθόν και παρόν στην ψυχαναλυτική διαδικασία».

Στο πλαίσιο των εργασιών του Συμποσίου οι **Τ. Λαζαράτου** και **Ν. Παναγιωτοπούλου** θα αναφερθούν στα 40 χρόνια διαμόρφωσης της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας.

Στα στρωγυλιά τραπέζια θα συζητήσουν οι **Α. Μούτσιανου** και **Κ. Φελέκη** με θέμα «Η Μπρέρα ως αισθητικό αντικείμενο στη δοκιμασία του χρόνου». Οι **Κ. Εμμανουηλίδης** και **Β. Κωνσταντινίδου** για το «Παρελθόν και παρόν στη θεραπευτική κατάσταση». Οι **Σ. Ανασοντζή, Α. Ζαχαριά, Μ. Ματσουκά** και **Ο. Σκληρίδη** θα μιλήσουν με θέμα «Χώρος και χρόνος στην ψυχοθεραπεία παιδιών και εφήβων» και οι **Κη. Ναυρίδης, Μ. Πέτρου, Α. Τόλιου** και **Ε. Ιωάννοβιτς** για τις «Ομαδικότητες σε κλινικο-θεωρητικά ψυχαναλυτικά πλαίσια».

Με αφορμή την έκδοση στην ελληνική γλώσσα του βιβλίου του R. D. Hinshelwood «Η Κλιματική σκέψη στην κλινική πράξη» θα μιλήσουν οι **Γ. Χαλικιά** και **Π. Χατζητάσκος**. Θα σχολιάσει ο ίδιος ο συγγραφέας.

Οι **Τζ. Σουμάκη** και **Γ. Καπράλος** θα προσεγγίσουν το θέμα «Ερμηνεία και χρόνος στην αναλυτική θεραπεία ζεύγους» και οι **Ν. Παναγιωτοπούλου** και **Τ. Λαζαράτου** το θέμα «Ανθρωποι σε κίνηση. Ψυχαναλυτική προσέγγιση στο φαινόμενο της μετανάστευσης». Οι **Μ. Λουτζακλή, Μ. Δεδούλη** και **Α. Σπυροπούλου** θα αναφερθούν στις «Νέες μορφές ψυχικής οργάνωσης: Ζητήματα θεωρίας και κλινικής» και οι **Ε. Γαζή, Β. Καραμανωλάκης** και **Γρ. Μανιαδάκης** θα διατρέξουν το ζήτημα «Από το παρόν στο ιστορικό παρελθόν. Διαδρομές προς έναν άλλο τόπο;», με συζητητή τον **Γρ. Βασιλαματζή**.

Οι **Μ. Νάρνου** και **Δ. Πιπιτσούλη** θα μιλήσουν για το θέμα «Η θεραπευτική τομή στη διαγενεακή μοίρα» και θα σχολιάσει η **Ν. Ταλούμη**. Ομάδες εργασίας με τη συμμετοχή των **Ε. Γυφτοπούλου, Μ. Κοκκώση, Γ. Χατζησταυράκη, Α. Σταθόπουλου, Λ. Κοράλλη** και **Μ. Αρμπηλιά** θα ασχοληθούν διεξοδικά με τη μελέτη του έργου του *D.W. Winnicott*.

«Για τη σκέψη, το χρόνο, τη συνείδηση και το ασυνείδητο στις φυσικές επιστήμες και στην ψυχανάλυση: Επιστημολογική προσέγγιση» θα μιλήσουν οι **Μ. Λειβαδίτης, Α. Χατζημυυσής** και **Σ. Δελιβογιατζίς**.

Κλινικά εργαστήρια θα πραγματοποιηθούν από το **Γρ. Βασιλαματζή** για την «Ανάλυση ως ψυχική εργασία στο παρόν» και από την Ι. Ιεροδιακόνου-Μπένου για το «Μητρικό θρήνο για το έμφυλο σώμα» (με σχολιασμό από τη **Χ. Καραμανωλάκη**).

Τέλος, υπάρχουν δυο ειδικές συνεδρίες ελεύθερων ανακοινώσεων.

Πιστεύουμε ότι το πλούσιο πρόγραμμα του παρόντος Συμποσίου θα αποτελέσει έναν ανοικτό χώρο ανταλλαγής εμπειριών, προβληματισμού και διαλόγου.

Αρετή Σπυροπούλου

Ψυχίατρος, Α΄ Ψυχιατρική Κλινική, ΕΚΠΑ
Υποψήφιο πρόεδρο μέλος της ΕΕΨΨ

Γεωργία Χαλικιά PhD

Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια
Τακτικό μέλος της ΕΕΨΨ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΔΥΟ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ

Θεσσαλονίκη, 22-23 Οκτωβρίου 2016

Συνδιοργάνωση: Βορειοελληνική Ψυχαναλυτική Εταιρεία
και Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Στις 22-23 Οκτωβρίου 2016 πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το Ψυχαναλυτικό Συμπόσιο «Ψυχανάλυση και Δημιουργικότητα». Η ευρύτητα και το βάθος του θέματος ήδη αποτελούν ένα απαιτητικό όσο και ενδιαφέρον πλαίσιο, ωστόσο τον τόνο στο Συμπόσιο έδωσε το γεγονός της συνδιοργάνωσής του από δυο Εταιρείες, τη Βορειοελληνική Ψυχαναλυτική Εταιρεία και την Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας. Από την άποψη αυτή το Συμπόσιο λειτούργησε και ως χώρος όπου τέθηκε στην πράξη το ζήτημα του διαλόγου της από κοινού εμβάθυνσης, αλληλά και δοκιμάστηκε εκείνο των προϋποθέσεων για μια τέτοια διεργασία.

Το Συμπόσιο πέτυχε να προσεγγίσει ένα μεγάλο φάσμα θεμάτων, θεωρητικών, κλινικών και εξωκλινικών προετοιμασμένο από την κοινή οργανωτική επιτροπή. Τα στρογγυλά τραπέζια είχαν, από την άποψη αυτή, μοιρασμένη θεματολογία: Η δημιουργικότητα, ένα κλινικό φαινόμενο; (Γρ. Βασιλαματζής, Γρ. Μανιαδάκης, Ε. Σουμάκη) - Η θεραπευτική συνθήκη τόπος αναδημιουργίας και μεταμόρφωσης του ψυχισμού (Α. Μούτσιανου, Ε. Ξανθοπούλου, Χ. Πήνιου) - Από την ψυχική ανάπτυξη στην κλινική πράξη: μορφές δημιουργικής συνάντησης (Μ. Εμμανουηλίδης, Ε. Αυδή-Β. Αρβανιτίδου, Π. Τατσιοπούλου) - Δημιουργικότητα και ψυχική πραγματικότητα: αντιθέσεις, συμβάσεις, ασυμβατότητες (Χ. Καραμανωλάκη, Κ. Ναυρίδης, Γ. Χατζησταυράκης) - Ανάμεσα στο κενό και τη δημιουργικότητα (Γρ. Βασιλαματζής, Χ.. Ζερβής, Κ. Παπακωνσταντίνου) - Το αίνιγμα της εμπειρίας : ψυχικές κινήσεις και αποκαλύψεις του αισθητικού αντικειμένου (Κ. Φελλέκη, Μ. Μανέκας, Γ. Παπαδόπουλος). Ας σημειώσουμε ακόμα την εναρκτήρια ομιλία (Οι υπνοβάτες) από τον Θ. Κατριό, την καταληκτική, από τη Φ. Τριανταφύλλη (Δημιουργικότητα: επίκληση στη «μούσα» ή στον «δαίμονα»;) και τρεις συνεδρίες «δυσνητικού» χώρου, ταιριαστές σε μια ψυχαναλυτική συνάντηση για τη δημιουργικότητα: Την performance *μ_οther poem* από τον Β. Αμανατίδη, την προβολή μέρους του Αντρεί Ρουμπλιόφ, και την χορωδιακή *Erikklisis* του Antonis Anestis.

Το Συμπόσιο με τον πλούτο του και την πολλαπλά εκδηλωμένη πρόθεσή του για την χάραξη διαδρομών συνάντησης, άφησε έντονη την εντύπωση της ανάγκης για συνέχιση της δημιουργικής ανταλλαγής που ξεκίνησε.

Ενδεικτικά παραθέτουμε εδώ το εισαγωγικό κείμενο που υπάρχει και στο Πρόγραμμα του Συμποσίου, από τη Σόνια Λαζαρίδου, καθώς και ευρύ απόσπασμα της εισήγησης του Γρ. Βασιλαματζή στο τραπέζι Η δημιουργικότητα, ένα κλινικό φαινόμενο;

Γρ. Μ.

Ψυχανάλυση και Δημιουργικότητα

Η Δημιουργικότητα, θεμελιώδης ψυχική λειτουργία, βρίσκεται στο επίκεντρο του ψυχαναλυτικού ενδιαφέροντος, τόσο σε σχέση με την κατανόηση των πολιτισμικών φαινομένων, όσο και με την ίδια την ψυχαναλυτική διαδικασία. Για τον Freud, τα πολιτισμικά φαινόμενα (τέχνη, επιστήμες, θρησκεία, δημιουργία αξιών) κατανοούνται κυρίως ως προσπάθεια του ψυχικού οργάνου να ικανοποιήσει ενστικτώδεις επιθυμίες ενώ στην πορεία με την εισαγωγή των αντικειμενοτρόπων σχέσεων (Klein, Winnicott, Bion) η δημιουργικότητα εμφανίζεται ως πρωτογενής έμφυτη λειτουργία δημιουργίας συμβόλων, ικανών να εκφράσουν τη συναισθηματική εμπειρία των σχέσεων του ατόμου με τους άλλους και τον κόσμο ευρύτερα. Ο Freud δίνει έμφαση στην αναζήτηση μιας αλήθειας και στην ανασύσταση της ψυχικής ζωής. Στην πορεία η ψυχανάλυση θα επιτρέψει το άνοιγμα ενός μεταβατικού χώρου καθώς και την εμπειρία του βιώματος προκειμένου να δοθεί ένα νόημα στο άμορφο, στο τρομακτικά ξένο. Στον απόλυτο πυρήνα της ύπαρξης του ανθρώπου συναντάμε την μοναξιά του, το άναρθρο, την έλλειψη λέξεων και αναπαραστάσεων. Είναι ανέφικτο να προσεγγίσουμε αυτή την ψυχική περιοχή μέσω της αντίληψης ή της ενδοσκοπήσης - αυτή θα αναδυθεί απροσδόκιστα μέσα από στιγμές όπου ο αναλυτής ξεχνιέται, ονειροπολεί, αφήνει στην άκρη το ρόλο της αυθεντίας. Η πρόσβασή σε αυτήν καθιστά ικανό το γίνεσθαι του ψυχικού έργου, ανοίγοντας δρόμους σύνδεσης και επανασύνδεσης. Τέτοιες στιγμές συναντιέται η ψυχανάλυση με τη δημιουργικότητα. Στιγμές ανυποψίαστες, συχνά επικίνδυνες, στιγμές όπου κανείς μπορεί να απορροφηθεί από την εμπειρία. Η ψυχαναλυτική θεραπεία μας βοηθά να ζούμε στο παρόν σε σύνδεση με την υποκειμενική ιστορία με παράθυρο στο μέλλον. Κάτω από αυτήν την οπτική η ίδια η ψυχαναλυτική διεργασία αποτελεί μια μορφή τέχνης. Στο παρόν συμπόσιο παρουσιάζεται πλούσιο υλικό εργασιών που θα επιχειρήσουν να διανοίξουν χαραμάδες φωτός για ένα φαινόμενο που αποτελεί την ουσία της ζωής. Όταν η Ζωή έχει νόημα.

Σόνια Λαζαρίδου
Ψυχολόγος Μέλος της ΒΨΕ

Δημιουργικότητα και ψυχανάλυση. Η διαλεκτική ζωντανίας και απονέκρωσης στην αναλυτική κατάσταση.

Είναι αλήθεια ότι η δημιουργικότητα ήρθε στο προσκήνιο της ψυχαναλυτικής θεωρίας από τον Winnicott. Βασικό επίτευγμα του ήταν ότι ανανέωσε τον ψυχαναλυτικό λόγο. Σε ένα μικρό κείμενο του γραμμένο μέσα στα χρόνια του πολέμου ("Why children play") υποστηρίζει ότι το "σήμα κατατεθέν" του φυσιολογικού παιδιού είναι η δημιουργικότητα, η φαντασία και η ζωντανία (μια τριάδα εννοιών που συμπληρώνει η μια την άλλη), το οποίο κληροδοτεί στον ενήλικα. Αναζητώντας τη σύνδεση της παιδικής ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης με την ενήλικη ζωή, ο Winnicott σε όλο του το έργο, μιλώντας με απλές λέξεις, επανέρχεται συνεχώς στις έννοιες αυτές είτε αναφερόμενος στο βρεφικό ψυχισμό και στην αναπτυξιακή διαδικασία, είτε στη σχέση αναλυτή - αναλυόμενου.

Είναι γνωστό επίσης ότι στις αναλυτικές περιγραφές του συχνά έλεγε για την ζωντανία ή την ψευδότητα, και συνεπακόλουθα για τη "μη-υπαρξιακή γέννηση" των ασθενών, όπως φαίνεται αναφερόμενος σε μια ερμηνευτική του παρέμβαση.

"Του έκανα φανερή τη μη ύπαρξη του (his non existence) με το να είναι ένας ψευδής εαυτός".

Δεν θα αναφερθώ πιο αναλυτικά σε ό,τι έχει ήδη ειπωθεί από άλλους ψυχαναλυτές, οι οποίοι, αποτιμώντας το έργο του Winnicott σε σχέση με την ανάδειξη του "μεταβατικού χώρου", του "παιχνιδιού" και της δημιουργικότητας, διαπίστωσαν τη συμβολή του σχετικά με την ψυχοσεξουαλική πορεία του παιδιού και τη συσχέτιση που έχει αυτή με την πορεία μιας ψυχαναλυτικής θεραπείας.

Επιτρέψτε μου όμως ένα προσωπικό σχόλιο. Το αρχικό ενδιαφέρον μου για το έργο του Winnicott συνδέθηκε με δύο ερωτήματα που αναπτύχθηκαν έξω από το καθαυτό ψυχαναλυτικό έργο: Το πρώτο ερώτημα προέκυψε όταν είχα ασχοληθεί με τις λεγόμενες "ενδιάμεσες ή μεταβατικές δομές" στην θεραπευτική του ψυχωσικού ασθενή. Αφορούσε στο τι είναι μια "μεταβατική δομή" για τον ψυχωσικό ασθενή, όταν αυτός βγαίνει από το νοσοκομείο και/ή

την ψυχωσική κρίση, τι νόημα έχει για την πορεία του προς μια βαθύτερη αναγνώριση και αυτονομία και εάν αν αυτή η πορεία ευνοείται από τις λειτουργίες που έχουν οι “ενδιάμεσες ψυχιατρικές δομές”.

Το έτερο θέμα είναι ακόμα πιο πολυπλοκό. Αφορά στο καλλιτεχνικό δημιουργήμα και από ποιους παράγοντες αυτό παρεμποδίζεται. Αναστολές της δημιουργικής έκφρασης είναι συχνές στις αναλυτικές σχέσεις. Αυτό βέβαια είναι ένα κλινικό ψυχαναλυτικό ερώτημα που επιδέχεται πολλή οπτική ανάγνωσης. Σε σχέση με αυτό με ενδιέφεραν και οι εφαρμογές της τέχνης (ως διαμεσολήθσης) στην ψυχοθεραπευτική πρακτική. Ο Winnicott διαχώριζε το “να ζει δημιουργικά” κανείς από το να είναι “καλλιτεχνικά δημιουργικός”, διάκριση που είναι μεν αληθής αλλά την αντιλαμβάνομαι περισσότερο μέσα σε μια “σχέση φάσματος” παρά σε έναν απόλυτο διαχωρισμό τους.

Όσον αφορά στα καθαρώς αναλυτικά μου ερωτήματα, βρήκα στήριξη στο έργο ψυχαναλυτών οι οποίοι -βασίζόμενοι στο έργο του Winnicott- προχώρησαν δημιουργικά την ανάλυση της ψυχαναλυτικής κλινικής και συνέβαλλαν στο να δούμε μέσα από μια άλλη οπτική γωνία (αυτήν που έχει ονομαστεί ως δι-υποκειμενική) τα φαινόμενα που εκτυλίσσονται στην μεταβίβαση - αντιμεταβίβαση. Αναφέρομαι κυρίως στον Thomas Ogden και τον Chris Bollas.

Κεντρικό θέμα στο έργο του πρώτου είναι το πώς αναπτύσσεται η ζωντάνια (aliveness) της αναλυτικής διαδικασίας. Ο Ogden πιστεύει πώς “κάθε μορφή ψυχοπαθολογίας αντιπροσωπεύει έναν περιορισμό της δυνατότητας του ατόμου να ζει με πλήρη ζωντάνια ως ανθρώπινο υποκείμενο”. Μετά από πολλές δικές μου αναρωτήσεις, ίσως και παλινωδίες επί του θέματος, κλίνω προς την ιδέα ότι η ανάληψη είναι, εκτός των άλλων, μια ευκαιρία για τον αναλυόμενο να ανακτήσει την ψυχική του ζωντάνια και να επιτύχει την ψυχική ανάπτυξή του. Με βρίσκει λοιπόν σύμφωνο η διατύπωση αυτή του Ogden. Επιπλέον μέσω των αναλυτικών εμπειριών έχω φθάσει στο συμπέρασμα ότι μια σημαντική αιτία που συμβάλλει στην “περιορισμένη δυνατότητα του ασθενούς να ζει με πλήρη ζωντάνια” έχει σχέση με το ότι το μητρικό αντικείμενο

απέριψε τη ζωντάνια του βρέφους/παιδιού (τις ανάγκες, τις απαιτήσεις, τις φαντασιώσεις). Η μητέρα, εξ αιτίας δικών της περιορισμών της ψυχικής ζωής της, οι οποίοι θα μπορούσαν να αποδοθούν σε ελλείματα - είτε ως παθολογική οργάνωση είτε ως παρουσία “ακατέργαστων τραυμάτων” που αναζωπυρώνονται με τη γέννηση του βρέφους. Στις σοβαρότερες μορφές ψυχοπαθολογίας η απόρριψη αυτή έχει βιωθεί με βίαιο τρόπο (και ενδοβλήθηκε ως τέτοια). Η Franca Meotti έχει ονομάσει το ενδοβλημένο αντικείμενο “από-ζωογόνο παρασιτικό αντικείμενο” (devitalized / devitalizing parasitic object), ο Green το έχει ονομάσει “νεκρή μητέρα”. Μετακινούνται παράλληλα και οι δυο προς τη βλάβη που επέφεραν τα αρχαϊκά αντικείμενα, και όχι στη βλάβη που φαντασιωσικά το βρέφος επέφερε σε αυτά. Στην περίπτωση της νεκρής μητέρας, υπάρχει ταύτιση του Εγώ με το αντικείμενο, και έτσι το υποκείμενο νεκρώνεται ψυχικά. Μπορεί αμυντικά να “υποδύεται” το ζωντανό άτομο αλλά παραμένει η εσωτερική απονέκρωση.

Από την άποψη τώρα μιας άλλης κλινικής στάσης, ο Bollas έδειξε τον τρόπο με τον οποίο ο αναλυτής εισάγει τον εαυτό του ως υποκείμενο μέσα στην αναλυτική διαδικασία. Όχι μόνο μέσω της ενσυναίσθησης του αλλά με το να παρουσιάζει, για παράδειγμα, το πώς ο νους του έφθασε σε μια ερμηνεία. Είναι μια (περιορισμένη) εκδήλωση αυτοαποκάλυψης της εσωτερικής υποκειμενικής διαδικασίας, απαραίτητη σε αναλύσεις με ασθενείς με τις ως άνω εσωτερικευμένες παθολογικές αντικειμενοτρόπες σχέσεις.

Συνεπώς, αγγίζοντας το θέμα της ζωντανίας και της απονέκρωσης, προτείνω ότι, όταν ως αναλυτές αντιλαμβανόμαστε ότι κάτι μη αυθεντικό και μη ζωτικό κυριαρχεί στην αναλυτική σχέση, πρέπει να αναρωτιόμαστε αν κάτι δεν λειτουργεί αυθεντικά ή δημιουργικά, αφενός στην δική μας συναισθηματική κατάσταση μέσα στη συνεδρία και αφετέρου στις ερμηνείες μας, λόγω συνήχησης με την ψυχική κατάσταση του αναλυόμενου μας.

Ο ψυχαναλυτής στην μακρά σχέση που έχει με τον αναλυόμενο του οφείλει να αναπτύσσει την πλευρά αυτή της αναλυτικής σχέσης, δη-

πλαδή την επανόρθωση της παιδικής ικανότητας δημιουργικότητας, φαντασίας και ζωντάνιας. Σαν ένα παράδειγμα από την τέχνη μπορούμε να δούμε το έργο πού ο καλλιτέχνης επιτελεί (πχ. ο ζωγράφος) ο οποίος βρίσκεται σε συνήχηση με το αντικείμενο, το οποίο όχι μόνο αφήνει να επιδρά και να το υποδέχεται μέσα του (να αφήνει εντύπωμα), αλλά το μετασχηματίζει με τα υλικά της δικής του φαντασίας.

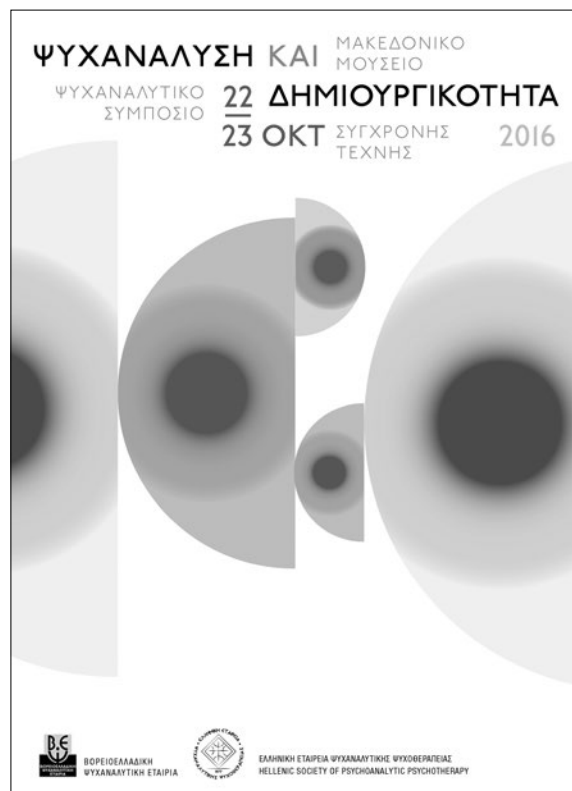
Έτσι η οπτική γωνία διευρύνεται με τη δυϊκή οπτική της ανάληψης: “αναλυτής” ως αντικείμενο προβολών και “αναλυτής” ως υποκείμενο. Εκτός των συνειδητών και ασυνειδητών χαρακτηριστικών πού έχει ως άτομο, φέρει μέσα στην ανάληψη στοιχεία ψυχικής ζωντάνιας και δημιουργικότητας, δηλαδή τη βαθύτερη υποκειμενικότητά του.

Μέσα από αυτό το πρίσμα βλέπω τις στιγμές ζωντάνιας και τις στιγμές απονέκρωσης πού εμφανίζονται στην αναλυτική σχέση. Προσεγγίζω λοιπόν το θέμα της διαλεκτικής σχέσης ζωντάνιας / απονέκρωσης, μέσω του δυϊκού - του αντικειμενοτρόπου και του διυποκειμενικού - χαρακτήρα της αναλυτικής κατάστασης. Κάθε φαινόμενο της αναλυτικής σχέσης μπορεί να ειδωθεί ως σχέση του αναλυόμενου με το αντικείμενο, οπότε μπορεί να επικρατούν χαρακτηριστικά και μεταβιβάσεις, είτε της παρανοειδούς είτε της καταθλιπτικής θέσης. Μπορεί να ειδωθεί και ως εκδήλωση της διυποκειμενικής αναλυτικής σχέσης, μέσω της συνήχησης του αναλυτή με τον αναλυόμενο. Ο αναλυτής, δεν πρέπει να το ξεχνάμε, είναι ένα Υποκείμενο, όχι μόνο δέκτης και επεξεργαστής προβλητικών ταυτίσεων. Στην πρώτη επικρατεί η ερμηνευτική στάση, στη δεύτερη επικρατεί η δι-υποκειμενική στάση.

Η προσωπική μου πάντως θέση είναι ότι η ζωντάνια είναι χαρακτηριστικό της λειτουργίας στην καταθλιπτική θέση και ότι η πορεία προς την κατάκτηση της από τον αναλυόμενο συνδημιουργείται από την ονειροπόληση (Bion, Ogden), την επινοτικότητα (Ferro) και την αυθεντικότητα (Kernberg, Fr.Meotti, Borgogno) του αναλυτή. Αντίθετα η έλλειψη ζωντάνιας (η απονέκρωση) μπορεί να οφείλεται στην επικράτηση “επιθέσεων στους δεσμούς” αλλά και στην αλληλεπίδραση μηχανιστικής σκέψης

(του αναλυόμενου) και ακλόνητης ιδεολογικής οπτικής (του αναλυτή), την οποία ο Ferro ονομάζει ως “ορθοδοξία”, όταν μάλιστα “κλειδώνουν” η μία μέσα στην άλλη. Τα θέματα αυτά έχω προσπαθήσει να αναδείξω στις κλινικές μου παρουσιάσεις και ψυχαναλυτικές εργασίες. Η προσοχή μου επικεντρώνεται στην αδιαίρετη μεταβίβαση - αντιμεταβίβαση, μέσω της ανάληψης της ψυχικής κατάστασης του αναλυτή. Αν ο αναλυτής αδυνατεί να δει ό,τι και η δική του ψυχική κατάσταση συνδιαμορφώνει το αναλυτικό πεδίο, θα βρίσκεται συνεχώς σε απορία, ή ακόμα και σε αμυντική θέση, για το αν και πώς μέσα στη μεταβίβαση, τα όνειρα, τους συνειρμούς του αναλυόμενου του καθρεφτίζεται και ο ίδιος. Η δημιουργικότητα του, σε αυτήν την περίπτωση, αυτοπεριορίζεται.

Γρηγόρης Βασιλαματζής
Καθηγητής Ψυχιατρικής ΕΚΠΑ
Ψυχαναλυτής
Διδάσκων μέλος της ΕΕΨΨ

ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΕΕΨΨ

Το 2016, η ΕΕΨΨ στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών της δραστηριοτήτων, υλοποίησε τρία εκπαιδευτικά σεμινάρια. Τα Σεμινάρια «Εκδραμάτιση και διαδραμάτιση στην ψυχαναλυτική θεραπεία» και «Όψεις και μετασχηματισμοί του πατέρα στην ψυχαναλυτική θεωρία και κλινική πράξη» (το οποίο και συνεχίζεται) οργανώθηκαν από την Επιτροπή Σεμιναρίων της ΕΕΨΨ (Σταμάτης Τουρνής, Γρηγόρης Μανιαδάκης). Το σεμινάριο «Ο ρόλος του αναλυτή στη θεραπευτική διαδικασία: Αναλυτική σχέση και ερμηνεία» πραγματοποιήθηκε από τον διδάσκοντα αναλυτή και Πρόεδρο της ΕΕΨΨ Βασίλη Φαλιέρα.

Εκδραμάτιση και διαδραμάτιση στην ψυχαναλυτική θεραπεία

Η εκδραμάτιση και η διαδραμάτιση, δυο ψυχαναλυτικοί όροι γλωσσικά αλληλά όχι σημασιολογικά παρόμοιοι, ξεκίνησαν από διαφορετικά αφηγηματικά σημεία στην ιστορία της κλινικής ψυχανάλυσης για να συνδεθούν εντέλει σ' ένα κοινό πεδίο, εκείνο της συνάντησης και της αλληλεπίδρασης αναλυτή και αναλυόμενου. Η έννοια της εκδραμάτισης, που αρχικά εισάγεται από τον Freud για να αποδώσει το φαινόμενο όπου το υποκείμενο βιώνει στο άμεσο παρόν αντί να θυμάται, σιγά-σιγά διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει όχι μόνο αμυντικές καταστάσεις, όπου μια ανυπόφορη πραγματικότητα αποβάλλεται, αλληλά και ως «πληροφοριακό μέσο» για τον αναλυτή σχετικά με τον αναλυόμενο.

Ομως η ψυχαναλυτική θεραπεία βασίζεται στη λειτουργία του αναλυτικού ζεύγους μέσα από τη διαλεκτική της μεταβίβασης και της αντιμεταβίβασης, και στο βαθμό που η τελευταία επηρεάζεται από το τι διαδραματίζεται κατά την ψυχαναλυτική πράξη προέκυψε η έννοια της διαδραμάτισης, σύμφωνα με την οποία ο αναλυτής «αναγκάζεται να δράσει». Παρόλο που η διαδραμάτιση ενέχει μια αποτυχία κατανόησης του υλικού, όταν αναγνωρίζεται και περιέχεται προάγει την αναλυτική διαδικασία. Ο Green τόνισε ότι οι αντιμεταβιβαστικές διαδραματίσεις μπορούν να είναι ένα ακριβές εργαλείο για την κατανόηση των ψυχικών δομών των δύσκολων ασθενών. Έτσι, τόσο η εκδραμάτιση όσο και η διαδραμάτιση μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για την αναζήτηση νοηματοδότησης από το αναλυτικό ζεύγος.

Ο σκοπός του σεμιναρίου ήταν να προσεγγιστούν

όψεις της εκδραμάτισης και της διαδραμάτισης, με άξονα, κυρίως, τις ανάγκες της κλινικής πρακτικής και τα ζητήματα που αυτή θέτει. Σε αυτό εισηγητές ήταν οι: Κ. Εμμανουηλίδης, Χ. Καραμανωλάκη, Γ. Παπαβασιλείου, Ε. Σουμάκη, Σ. Τουρνής, Γ. Χαλικιά, Ν. Χαμπέρης.

Όψεις και μετασχηματισμοί του πατέρα στην ψυχαναλυτική θεωρία και κλινική πράξη

Ο Freud εισήγαγε το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα για να περιγράψει την δομική λειτουργία του πατέρα, η οποία εγκαθίσταται μέσω της ενοχής και της ενδοβολής των κανόνων, λόγω της αρχέγονης πατροκτονίας και του συνακόλουθου καθολικού νόμου κατά της αιμομιξίας που παρεμβαίνει στην αποκλειστική σχέση μητέρας-παιδιού. Εδώ εντάσσεται όχι μόνο η εξουσία του πατέρα αλληλά και η ιδιότητά του ως εκείνου που προστατεύει το παιδί από την διαιώνιση του πρωταρχικού δεσμού αγάπης με την μητέρα. Η ενδοβολή των κανόνων αυτών καθορίζει τις απαρχές του πολιτισμού.

Για την Klein ο πατέρας υπάρχει από την αρχή ως μερικό αντικείμενο και μέσα από την «συμπλοκή γονική μορφή». Για τους μετα-κλαϊνικούς θεωρητικούς όμως, ο πατέρας έρχεται μέσα από την έννοια του τρίτου αντικειμένου. Με την έννοια του τρίτου συνδέεται και εκείνη της πατρικής λειτουργίας (στην οποία αναφέρεται κατεξοχήν ο Green) σύμφωνα με την οποία ο πατέρας αποτελεί σημείο αναφοράς, που επιτρέπει στο παιδί να μετακινηθεί από την βρεφική και ναρκισσιστική παντοδυναμία και να αποκτήσει μια ταυτότητα ως ξεχωριστό υποκείμενο που μπορεί να νοηματοδοτήσει την ζωή του.

Οι κλινικές διαστάσεις της μορφής του πατέρα, της παρουσίας, της απουσίας, της καταστροφής ή της έλλειψής της, θα εκφραστούν και στην αναλυτική κατάσταση, με ποικίλους, θετικούς ή αρνητικούς τρόπους. Στόχος του σεμιναρίου είναι η εμβάθυνση σε αυτές και στον αντίκτυπό τους στη συνάντηση και την εργασία του αναλυτικού ζευγαριού, καθώς και στην εξέλιξη των σχετικών με τον πατέρα θεωριών που προέκυψαν από την κλινική πράξη. Σε αυτό εισηγητές είναι οι: Κ. Εμμανουηλίδης, Δ. Κυριαζής, Γρ. Μανιαδάκης, Κ. Ταλφανίδης, Γ. Χαλικιά, Γ. Χατζησταυράκης.

Ο ρόλος του αναλυτή στη θεραπευτική διαδικασία: Αναλυτική σχέση και ερμηνεία.

Η ψυχαναλυτική θεραπεία στηρίζεται σε μια μοναδική μορφή διαπροσωπικής σχέσης. Αυτή η

σχέση χαρακτηρίζεται από ένα κράμα αποχής και οικειότητας, σωματικής απόστασης και λεκτικής προσέγγισης, ναρκισσιστικής απόσυρσης και έντονης αλληλεπίδρασης με τον αναλυτή. Η αναλυτική σχέση εγκαθίσταται χάρη στη στάση του αναλυτή και στοχεύει στο να δώσει στον αναλυόμενο τη δυνατότητα να κατανοήσει σε βάθος της ανθρώπινες σχέσεις του, τρέχουσες και παλιότερες, καθώς και τους τρόπους με τις οποίους αυτές επηρέασαν και επηρεάζουν την ψυχική του ζωή. Ακόμα, σε συνδυασμό με την ερμηνεία, στοχεύει στην ανάπτυξη λειτουργιών και ψυχικών δομών (λειτουργία α, περιέχουσα λειτουργία, με όρους του Βίον) που δεν αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των προγενέστερων σχέσεων

του αναλυόμενου. Το σεμινάριο επικεντρώθηκε στο ρόλο του αναλυτή και με το πώς η αναλυτική σχέση και η ερμηνεία λειτουργούν ως θεραπευτικοί παράγοντες. Στα κλινικά παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν δόθηκε έμφαση στα χαρακτηριστικά που χρειάζεται να έχει η ερμηνεία ώστε να μη λειτουργεί ως παράγοντας ψυχικής πίεσης ή / και καταδίωξης, αλλά ως παράγοντας ψυχικής συνοχής και ωρίμανσης. Εισηγητής ήταν ο Β. Φαλιάρης.

Επιμέλεια
Γεωργία Χαλικιά PhD
Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια
Τακτικό μέλος της ΕΕΨΨ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

ALESSANDRA LEMMA

ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΡΜΑ. ΜΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ. μτφρ.: Κώστας Α. Ζερβός
Εκδ. Αρμός, 2016, σελ. 442

Ο εκλεκτός ψυχίατρος και ψυχαναλυτής Κώστας Ζερβός, με σημαντική μεταφραστική συμβολή στον εμπλουτισμό της ψυχαναλυτικής βιβλιογραφίας στα ελληνικά, μας προτείνει μέσα από μια ρέουσα μετάφραση, το βιβλίο «Κάτω από το δέρμα». Η συγγραφέας του, Alessandra Lemma είναι ψυχαναλύτρια και κλινική σύμβουλος ψυχολογίας, μέλος της Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και της Βρετανικής Ένωσης Ψυχοθεραπευτών. Το βιβλίο έρχεται να θέσει σημαντικά θέματα που αφορούν την χρήση του σώματος μέσα από αισθητικές παρεμβάσεις, τατουάζ, πύρσινγκ και σκαριφισμούς. Χωρίς να ξεχνά πως το σώμα και η εμφάνισή του διαχρονικά απασχολούσε τους ανθρώπους, έρχεται να τονίσει πως σε κάποιες περιπτώσεις εκτεταμένων και καταναγκαστικών τροποποιητικών παρεμβάσεων στο σώμα, το σώμα χρησιμοποιείται σαν ένας καμβάς πάνω ή μέσω του οποίου το υποκείμενο προσπαθεί να «αφηγηθεί» αυτά που δεν μπορεί να μιληθούν αλλιώς. Το ενδιαφέρον της Lemma ως προς το σωματικό επικεντρώνεται στην επιφάνεια του σώματος και το δέρμα, για να

αναδείξει τη διαρκή -άρρητη συχνά- συνομιλία με ασυνείδητα ζητήματα του ψυχισμού και κυρίως με την πρωταρχική σχέση μητέρας-βρέφους.

Η προσέγγιση του θέματος κινείται αβίαστα ανάμεσα στο θεωρητικό και το κλινικό πεδίο. Κλινικά περιστατικά σε ανάλυση ή σε ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία, συνδιαλέγονται με παραδείγματα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο, με εμβληματικότερη τη συζήτηση για τον «Φρανκεστάιν» της Mary Shelley και τις ταινίες του David Cronenberg. Ακόμη πιο ασυνήθιστη για τον ψυχαναλυτικό χώρο είναι η χρήση συνεντεύξεων από συμμετέχοντες σε τηλεοπτικά ριάλιτι, που έχουν ως θέμα την αλληγορία της εξωτερικής εμφάνισης. Έτσι το βιβλίο δημιουργεί ένα πεδίο διαλόγου ανάμεσα στην ψυχαναλυτική κατανόηση και ταπολιτιστικά και κοινωνικο-πολιτισμικά συμφραζόμενα.

Υπενθυμίζοντας πως στις απαρχές της ψυχανάλυσης ο ίδιος ο Freud είχε επισημάνει πως το Εγώ «είναι καταρχάς και κυρίως ένα σωματικό-Εγώ» και μέσα από μια ευρεία αναφορά σύγχρονης και κλασικής ψυχαναλυτικής βιβλιογραφίας, συμβάλλει στην επαναφορά της συζήτησης για το σώμα στο ψυχαναλυτικό πεδίο. Το βιβλίο με αναφορές κυρίως στη σχολή των αντικειμενοτρόπων σχέσεων, αλλά και της γαλλικής παράδοσης (Lacan, Kristeva,

Anzieu) τονίζει ότι στον ψυχισμό των ανθρώπων που καταφεύγουν σε εκτεταμένες τροποποιήσεις του σώματος μπορεί να ανιχνευθούν κυρίαρχες φαντασιώσεις: η «φαντασίωση της αυτοδημιουργίας» (self-madephantasy), η «φαντασίωση της αξίωσης της επιστροφής του σώματος» (the reclaimed body) και η «φαντασίωση του τέλει ταιριάσματος» (the perfectmatch). Πολλοί από αυτούς τους ασθενείς έχουν βιώσει μητέρες που δεν μπορούσαν να επενδύσουν θετικά το σώμα των παιδιών τους ή που ενεργητικά το απέρριπταν. Μερικοί από αυτούς τους ασθενείς έχουν την φαντασίωση ότι μπορούν παντοδυναμικά να δημιουργήσουν το τέλει σώμα, που θα ήταν επομένως ένα σώμα επιθυμητό από τη μητέρα. Η κοσμητική χειρουργική βιώνεται επομένως ως αν να μπορούσε να βοηθήσει στο ξεπέραςμα της εμπειρίας της απόρριψης, εξασφαλίζοντας την αγάπη της εσωτερικευμένης μητέρας. Στη «φαντασίωση της αυτοδημιουργίας» υπάρχει η παντοδυναμική φαντασίωση ότι μπορεί κανείς να δημιουργήσει/γεννήσει τον ίδιο του τονεαυτό, ώστε να αποφυγει τον τρόπο της εξάρτησης από τη μητέρα-άλληλο [(m)other] αλλά και να επιτεθεί με φθόνο σε ένα φαντασιωσικό παντοδύναμο μητρικό σώμα. Στη «φαντασίωση της αξίωσης της επιστροφής του σώματος» οι παρεμβάσεις στο σώμα με τατουάζ και πύρινηγκφαίνονται ότι προσπαθούν να θέσουν ένα όριο ανάμεσα στον εαυτό και μια ιδιαίτερα διεισδυτική μητέρα. Οι παρεμβάσεις στο σώμα μπορούν επομένως να βιωθούν σαν μια προσπάθεια

DOALD W. WINNICOTT

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΩΡΙΜΑΝΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Εισαγωγή – μετάφραση: Θανάσης Χατζόπουλος.

Εκδόσεις Επέκεινα, Τρίκαλα 2016. Σελ.380

Στο βιβλίο αυτό περιλαμβάνονται άρθρα και διαλέξεις που ο Winnicott έγραψε από το 1957 μέχρι το 1963. Το βιβλίο χωρίζεται σε δυο μέρη, το πρώτο «άρθρα για την ανάπτυξη» και το δεύτερο «θεωρία και τεχνική».

Το κεντρικό του θέμα αφορά το ζήτημα της ανάπτυξης σε σχέση με το περιβάλλον.

Συγκεκριμένα: Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον. Με αυτό το και υπογραμμίζεται ότι οι διαδικασίες ωρίμανσης δεν μπορούν να διαχωριστούν από τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Ο δε μάλλον γενικός όρος «περιβαλλοντικοί παράγοντες» ανάγεται εντέλει στη μητρική μορφή.

αλληλλαγής από ένα ξένο αντικείμενο-παρουσία που είναι εγκατεστημένη εντός του σώματος.

«Το σώμα είναι η πρωταρχική θέση όπου γεννιέται η αίσθηση του εαυτού... Είναι επίσης ο τόπος όπου πραγματοποιείται η συνάντηση με τον άλλον» γράφει η Lemma. Το σώμα μας θέτει ενώπιον της «ενσάρκωμένης εκδοχής της ψυχικής εξάρτησης- η οποία μας προσδένει με τη μητέρα με τον πλέον συγκεκριμένο τρόπο. Δεύτερον, από τη στιγμή της γέννησής μας και μετά, η υγιής ανάπτυξη αφορά ένα βαθμό αποχωρισμού από του σώματός μας από αυτό της μητέρας». (σελ 218-219).

Η κατανόηση της σημασίας της σχέσης με το πρωταρχικό αντικείμενο μητέρα, αλλά και ο ρόλος του πατέρα που «κοιτάζει» αυτή σχέση, αναδεικνύονται σε καθοριστικούς παράγοντες της εμπειρίας του να είσαι-μέσα-σε-ένα-σώμα. «Το σώμα πάντοτε μας θυμίζει ότι ζούμε σε ένα σώμα, αλλά ότι αυτό το σώμα φέρει αναγκαστικά το ίχνος της μητέρας-άλληλο [(m)other]». Το βιβλίο της Lemma θίγει με ενδιαφέροντα και εύληπτο τρόπο, ουσιαστικά ζητήματα που αφορούν στην κατανόηση της σχέσης σώματος-ψυχής καθώς και του νοήματος που βρίσκεται «κάτω από το δέρμα» για ασθενείς που έχουν ανάγκη τις παρεμβάσεις στο σώμα για την ψυχική τους οικονομία.

Αρετή Σπυροπούλου

Ψυχίατρος, Α΄ Ψυχιατρική Κλινική, ΕΚΠΑ
Υποψήφιο πρόεδρο μέλος της ΕΕΨ

Και αυτό διότι, δηλωμένη πρόθεση του συγγραφέα που σημειώνεται στην εισαγωγή του βιβλίου είναι η «επαναφορά της εφαρμογής των θεωριών του Φρόνιτ στη βρεφική ηλικία», όπου «η εξάρτηση αποτελεί γεγονός» και «η απαρχή της ανάπτυξης του εγώ συνεπάγεται κατά πρώτον μια σχεδόν απόλυτη εξάρτηση από το υποστηρικτικό εγώ της μητρικής-μορφής και από την προσεκτικά προοδευτική αποτυχία προσαρμογής [της]». Δηλαδή το περιβάλλον, διάβαζε: η μητέρα, δεν «διορθώνει» απλώς ή «αλληλάζει» κάτι, αποτελεί παράγοντα της ίδιας της ωρίμανσης.

Η οπτική αυτή απορρέει και από τη διπλή ιδιότητα του Winnicott, ψυχολογική και παιδίατρο, και συνεπώς από δυο πηγές άντλησης υλικού για τους συλλογισμούς του, τις αναλύσεις ενηλίκων και παιδιών και την παρατήρηση των παιδιών. Με

αφετηρία αυτή τη διπλή του ιδιότητα εμβαθύνει στη διάκριση του «πρώιμου» στοιχείου από το «βαθύ» στην ψυχανάλυση. Πρόκειται για έννοιες που συχνά συγχέονται ή χρησιμοποιούνται αδιακρίτως. Αυτή η διάκριση είναι απαραίτητη για την οριοθέτηση της περιοχής του πρώιμου, όπου, αφού το περιβάλλον -η μητέρα- αποτελεί παράγοντα της ωρίμανσης, οι αποτυχίες του θα έχουν σοβαρότατο ψυχοπαθολογικό αντίκτυπο. Σε τι συνίστανται όμως οι διαδικασίες ωρίμανσης;

Οι διαδικασίες ωρίμανσης είναι εγγενείς, κληρονομημένες, και αφορούν εντέλει τη δυνατότητα να γίνει κάποιος αυτός που είναι, με τα λόγια του ίδιου του Winnicott, «*η εξέλιξη του ατόμου, ψυχή-σώμα, προσωπικότητα, νους, και εντέλει διαμόρφωση του χαρακτήρα και κοινωνικοποίηση (1958)*». Ο εαυτός αποτελεί άξονα των μεταψυχολογικών εννοιολογήσεων του Winnicott. Αρχικά πρόκειται για κάτι εν δυνάμει. Στο κεφάλαιο

Η θεωρία της σχέσης γονέα-βρέφους γράφει: «ο κεντρικός εαυτός είναι το κληρονομημένο δυναμικό που έχει την εμπειρία μιας συνέχειας του είναι, και αποκτά με τον δικό του τρόπο και με τη δική του ταχύτητα μια προσωπική ψυχική πραγματικότητα και ένα προσωπικό σωματικό σχήμα». Έχει γραφτεί ότι ο κεντρικός, αληθής εαυτός βρίσκεται κοντά στο φροϋδικό Αυτό ως πηγή αυθορμητισμού και ενέργειας, αλλά διαφέρει στο ότι στην περίπτωση του εαυτού η έμφαση δίνεται όχι στις ενορμήσεις καθαυτές, αλλά στην ύπαρξη ενός προσώπου, έστω στοιχειώδους, που βιώνει την ενορμητική εμπειρία (με σημαντικό τον ρόλο του εγώ). Πώς θα επιτευχθεί μια τέτοια πορεία στη φάση της απόλυτης εξάρτησης; Ο Winnicott τονίζει: «όταν αναφέρομαι στην ανταπόκριση των αναγκών [], δεν αναφέρομαι στην ικανοποίηση των ενστίκτων. Στον υπό εξέταση τομέα τα ένστικτα δεν έχουν ακόμη καθοριστεί σαφώς ως εσωτερικά για το βρέφος. Τα ένστικτα μπορεί να είναι τόσο εξωτερικά όσο και μια βροντή ή ένα χτύπημα. Το εγώ του βρέφους ενισχύεται και κατά συνέπεια προχωρά σε μια κατάσταση στην οποία τα αιτήματα-του-αυτό γίνονται αισθητά ως μέρος του εαυτού και όχι ως περιβαλλοντικά. Όταν λαμβάνει χώρα αυτή η ανάπτυξη, τότε η ικανοποίηση-του-αυτό γίνεται ένας πολύ σημαντικός ενισχυτής του εγώ ή του αληθούς εαυτού».

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο αληθής εαυτός προεκτείνει κατά κάποιο τρόπο στο διπνεκές την αρχική εμπειρία της παντοδυναμίας αφού ευοδώνει την παρουσία της υποκειμενικής αναπαράστασης του εξωτερικού κόσμου σε κάθε φάση της ανάπτυξης.

Η ψυχαναλυτική ψυχοπαθολογία που προτείνει ο Winnicott συνδέεται άμεσα με την έννοια του εαυτού. Δηλαδή με την αδυναμία του εαυτού να

συντονιστεί με τις διαδικασίες ωρίμανσης, λόγω της περιβαλλοντικής/μητρικής αποτυχίας. Τότε μπορεί να προκύψει ο ψευδής εαυτός, υποταγμένος στο περιβάλλον και τις αποτυχίες του – και κάτι σαν παραμάνα του αληθούς εαυτού, ήξει ο συγγραφέας. Έχουμε εδώ να κάνουμε με έναν εξαιρετικά απλό, περιεκτικό και πειστικό τρόπο κατανόησης της αχανούς ψυχοπαθολογικής περιοχής που ονομάζουμε οριακές καταστάσεις.

Η αποτυχία όμως του περιβάλλοντος, στη φάση της απόλυτης εξάρτησης μπορεί να οδηγήσει στην ψύχωση που, έτσι, νοείται «ως σχετιζόμενη με τη συναισθηματική αποστέρση σε ένα στάδιο προτού το άτομο μπορούσε να αντιληφθεί μια αποστέρση». Αυτό σημειώνει ο Winnicott στο κεφάλαιο Ταξινόμηση: Έχει συμβάλει η ψυχανάλυση στην ψυχιατρική ταξινόμηση; Η παραπρωματικότητα και η ψυχοπαθητικότητα νοούνται ως συνέπειες «πραγματικής συναισθηματικής αποστέρσης που έχει γίνει αντιληπτή».

Αν βέβαια η κλινική θεωρία του Winnicott, η βασισμένη, όπως είπαμε, στη διπλή κλινική του ιδιότητα εστιάζεται στο στοιχείο του πρώιμου και τον ρόλο των αποτυχιών του περιβάλλοντος, στα στοιχεία αυτά είναι εύλογο να βασίζεται και η θεραπευτική του πρόταση. Στο κεφάλαιο Η εξάρτηση στη φροντίδα του βρέφους, του παιδιού, και στο ψυχαναλυτικό πλαίσιο γράφει: «ο ασθενής χρησιμοποιεί τις αποτυχίες του αναλυτή, συχνά έστω και μικρές, και σε ένα περιορισμένο πλαίσιο χρειάζεται να ανεχθούμε να μας παρεξηγήσουν. Το ουσιώδες είναι ότι ο ασθενής μισεί τον αναλυτή για την αποτυχία που αρχικά εμφανίστηκε σαν ένας περιβαλλοντικός παράγοντας, έξω από την περιοχή του παντοδύναμου ελέγχου του βρέφους, αλλά που τώρα παίζεται μέσα στη μεταβίβαση.

Έτσι στο τέλος επιτυγχάνουμε αποτυγχάνοντας – αποτυγχάνοντας με τον τρόπο του ασθενούς».

Είναι φανερό ότι το επίκεντρο της προσοχής του Winnicott δεν βρίσκεται στην περιοχή του Οιδιποδείου, αλλά σε μια ζώνη θα λέγαμε μη-οιδιποδειακή στη σύλληψή της. Πάντως ο ίδιος ως ψυχαναλυτής και ως επιστήμονας εγγράφει σαφώς τον εαυτό του σε μια γενεαλογία, πνευματικός απόγονος του Δαρβίνου και του Φρόιντ και μαθητής της Κλάιν, με δεδηλωμένη από τον ίδιο και στο βιβλίο που συζητάμε σήμερα την οφειλή του σε εκείνη. Επίσης, αν και ο πατέρας εμφανώς έχει περιθωριακή θέση στις κλινικές και μεταψυχολογικές του εννοιολογήσεις, σε αυτόν ανήκει η πατρότητα συλλήψεων που μεταγενέστεροι αναλυτές όπως ο Green, ο Roussillon, ο Masud Khan, ο Casement χρησιμοποίησαν και ανέπτυξαν. Ενδεικτικά αναφέρουμε εκείνη

του αρνητικού (τη βρίσκουμε και στην εισαγωγή του βιβλίου), που ο Green ανέδειξε σε πυρήνα μιας «νέας ανάγνωσης της ψυχαναλυτικής θεωρίας» εστιασμένη στο ζήτημα της έλλειψης.

Η ψυχανάλυση ως οργανωμένη κλινική πρακτική στην Ελλάδα μετρά πια κοντά τέσσερις δεκαετίες, ωστόσο η ανάπτυξη μιας αυτόχθονος κλινικής σκέψης και θεωρίας πάντα έχει ανάγκη ένα διευκολυντικό περιβάλλον. Τα έργα των μεγάλων ψυχαναλυτών αποτελούν κατά τη γνώμη μου μέρος ενός τέτοιου περιβάλλοντος, ή, αν θέλουμε, συνιστούν έναν ανεξάντητο μεταβατικό χώρο, χώρο όπου βαθμιαία θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια εστία για τη διαμόρφωση μιας ελληνικής εκδοχής των κλινικών εννοιών. Αν ισχύουν αυτά αντιλαμβάνεται κανείς τη σημασία μιας μετάφρασης του Winnicott στα ελληνικά,

ως πρόθεσης και ως πράξης. Για το παρόν βιβλίο την επιχείρησε ο θανάσης Χατζόπουλος, ποιητής και ψυχαναλυτής, δηλαδή και κλινικός. Ακολουθώντας προσεκτικά, χωρίς ακρότητες, τις ιδιότυπες ατραπούς του πρωτότυπου, πέτυχε ένα βαθμό απλότητας και ευκρίνειας που καθιστά το συχνά ιδιοσυγκρασιακό ύφος του Winnicott προσιτό, θα τοημούσα να πω εύληπτο – δηλαδή αξιοποιήσιμο. Δεν είναι βέβαια τυχαίο το ότι πρώτη έκδοση της μετάφρασης αυτής εξαντλήθηκε εδώ και καιρό.

Γρηγόρης Μανιαδάκης

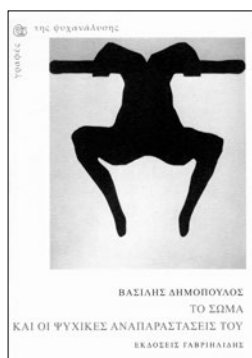
Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος της ΕΕΨ

Συνεκδότης του περιοδικού International
Forum of Psychoanalysis

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΣΩΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΨΥΧΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ

Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Σειρά: γραφές της
ψυχανάλυσης, Αθήνα 2013, 204 σελ.

Μετά την έκδοση του πρώτου βιβλίου του Βασίλη Δημόπουλου με τίτλο Η θεωρία και η κλινική του ναρκισσισμού, με ενδιαφέρον αναμέναμε την έκδοση μιας επόμενης εργασίας του. Όπως φάνηκε από το πρώτο του βιβλίο ο Βασίλης Δημόπουλος συνδυάζει τη βαθειά γνώση του έργου του Freud

και των ψυχαναλυτικών θεωριών, με την πλούσια κλινική εμπειρία και την ικανότητα να διδάσκει. Έτσι και στο υπό παρουσίαση βιβλίο συνθέτει την εμπειριστατωμένη και πολύπλευρη θεωρητική διερεύνηση των θεμάτων που πραγματεύεται με τα κλινικά παραδείγματα.

Στην εισαγωγή ο συγγραφέας κάνει τη διαπίστωση ότι οι έννοιες της ενόρμησης και των παραγώγων της δεν απασχολούν ιδιαίτερα τους σύγχρονους αναλυτές και κυρίως αυτούς που προέρχονται από Αγγλοσαξονικές χώρες. Αποδίδει το γεγονός αυτό στην έμφαση που δίνεται στη σχολή των σχέσεων αντικειμένου. Θεωρεί ότι οι έννοιες της Μεταψυχολογίας είναι επίκαιρες και ότι για την κατανόηση ακόμη και των «σύγχρονων», μη νευρωτικών οργανώσεων είναι απαραίτητη η μελέτη των αρχών του ψυχιζμού. Ακολουθεί λοιπόν στην συγγραφή του έργου του την εξέλιξη του ψυχικού

οργάνου από τις πρώτες εγγραφές μέχρι την πλήρη εξέλιξή του, δηλαδή από το ερέθισμα-διέγερση στο ένστικτο στην ενόρμηση και τα παράγωγά της (φαντασίωση, σκέψη, συμβολισμός) και τον εκπρόσωπο συναισθήματος.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο συγγραφέας αναφέρεται στην έννοια της ενόρμησης. Μας λέγει ότι η ενόρμηση είναι μία ώση η οποία έχει πηγή της το σώμα και χρησιμοποιεί ως μέσο το αντικείμενο για να πετύχει τον σκοπό της, που είναι η ικανοποίηση. Το ένστικτο είναι επίσης μια ώση που ξεκινάει από το σώμα και καταλήγει στο σώμα αν δεν εξελιχθεί σε ενόρμηση. Αποδίδει λοιπόν στην ενόρμηση μια καθαρά ψυχική ποιότητα, ενώ στη διεγερση-ερέθισμα και στο ένστικτο μια λειτουργία που κείται μεταξύ σωματικού και ψυχικού, με το σωματικό να έχει τα ηνία. Στη συνέχεια ο συγγραφέας καταπιάνεται με τις εννοήσεις από τη σκοπιά της πρώτης και της δεύτερης τοπικής. Υποστηρίζει ότι εφ' όσον στην πρώτη τοπική η επιθετικότητα περιέχεται στην σεξουαλικότητα, μπορούμε να θεωρήσουμε τη σεξουαλικότητα ως διαταρακτική δύναμη αντιτιθέμενη στις εννοήσεις του Εγώ. Όσον αφορά τις εννοήσεις της δεύτερης τοπικής ο συγγραφέας απομακρύνεται από την κρατούσα άποψη ότι στη δεύτερη τοπική οι εννοήσεις της αυτοσυντήρησης εντάσσονται στη πλευρά της ενόρμησης της ζωής και τις συντάσσει με την ενόρμηση θανάτου. Τέλος, εξετάζει τις «περιπέτειες» της σεξουαλικότητας.

Αρχικά η σεξουαλικότητα είχε θεωρηθεί ως μια λειτουργία μέσα από την οποία επιτυγχάνεται ευχαρίστηση. Αργότερα μετατρέπεται σε «σεξουαλική ενόρμηση» (πρώτη τοπική) και τέλος σε ενόρμηση ζωής ή Eros ή Love (δεύτερη τοπική). Γίνεται δηλαδή ένα πέρασμα από τη βιολογική στην ψυχική διάσταση της σεξουαλικότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει τον τίτλο ψυχικά συστήματα, ψυχικές εγγραφές, αντίληψη. Στην αρχή του κεφαλαίου αυτού γίνεται διευκρίνιση των όρων «συνειδητό», «συνείδηση» και «συνειδητοποίηση» και η διάκριση μεταξύ των λειτουργιών της μνήμης και της ανάμνησης. Στη συνέχεια περιγράφεται η λειτουργία του συστήματος αντίληψη-συνείδηση, εξετάζεται η σχέση του τραύματος με την αντίληψη και παρακολουθούμε τη «μοίρα» της αντίληψης όπως αυτή ορίζεται από τις εγγραφές ή τις μη εγγραφές της μνήμης στο συνειδητό, στο προσυνειδητό και στο ασυνειδητό. Στο τελευταίο τμήμα αυτού του κεφαλαίου ο συγγραφέας ασχολείται με τη μοίρα των εγγραφών που γίνονται στο ασυνειδητό. Εδώ δημιουργούνται δύο ειδών ίχνη. Τα μνημονικά ή αναπαράστατικά ίχνη, τα οποία είναι η βάση της αναπαράστασης και τα ίχνη που ως «ξένα σώματα», δεν μεταηλλάσσονται, υποσκάπτουν το ψυχικό όργανο και εμφανίζονται μέσω της επανάληψης

Το τρίτο κεφάλαιο έχει τον τίτλο αναπαράσταση. Στην αρχή αυτού του κεφαλαίου η αναπαράσταση ορίζεται ως παράγωγο-εκπρόσωπος της συνάντησης δύο συνιστωσών, της ενόρμησης και των μνημονικών ίχνων. Η αναπαράσταση αποτελεί το θεμέλιο της σκέψης και στηρίζεται στα αντιληπτικά στοιχεία που προέρχονται από τον εξωτερικό κόσμο και από το σώμα μας. Για τη λειτουργία της αναπαράστασης απαιτούνται τρεις προϋποθέσεις: α) απουσία και αποεπένδυση του εξωτερικού αντικειμένου β) στροφή της ενόρμησης εις εαυτόν και γ) επιλεκτική επανεπένδυση των μνημονικών ίχνων. Η αναπαράσταση πράγματος είναι απόρροια οπτικής εγγραφής και ο τόπος-χώρος της συνιστά το δυναμικό ασυνειδητό. Η αναπαράσταση λέξης ανήκει στην ακουστική κατηγορία εγγραφών, η θέση της είναι στο συνειδητό και μας δείχνει ότι έχουμε απομακρυνθεί από το πράγμα και έχουμε μπει στο δευτερογενή συμβολισμό. Η αναπαράσταση αντικειμένου συνιστά έναν συνδυασμό αναπαράστασης λέξης και αναπαράστασης πράγματος που γίνεται στο προσυνειδητό. Ήδη από το προηγούμενο κεφάλαιο ο συγγραφέας είχε αναδείξει τη σημασία αυτής της συνάντησης στη θεραπευτική διαδικασία καθώς το προσυνειδητό είναι ο τόπος που συναντιούνται ο αναλυτής και ο αναλυόμενος.

Το τέταρτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη σκέψη. Στην αρχή αναφέρονται οι φρουδικές από-

ψεις για τη λειτουργία της σκέψης, ακολουθούν οι απόψεις του Βίον και επισημαίνονται τα σημεία της μεταξύ τους διαφοροποίησης. Με ένα κλινικό παράδειγμα, δίνεται εύστοχα η σύνδεση μεταξύ της θεωρίας, της κλινικής κατανόησης και της τεχνικής.

Στο πέμπτο κεφάλαιο του βιβλίου ο συγγραφέας μελετάει την φαντασίωση. Κατά το Freud η φαντασίωση δεν υπάρχει από την αρχή της ζωής. Με την εισαγωγή της αρχής της πραγματικότητας, ένα μέρος της σκέψης διχοτομείται, απελευθερώνεται από την αρχή της πραγματικότητας και παραμένει υπό την αρχή της ευχαρίστησης. Αυτό είναι η φαντασία ως λειτουργία και τα παράγωγά της είναι η φαντασίωση, που συνιστά έναν συμβιβασμό μεταξύ ενόρμησης και άμυνας. Για την Klein η φαντασίωση λειτουργεί από την αρχή της ζωής και φαίνεται να είναι άμεση έκφραση της ενόρμησης. Οι φαντασιώσεις σύμφωνα με τους κλαϊνικούς συγγραφείς έχουν σχέση με πρώιμες αισθήσεις από το σώμα. Ένα από τα παράδοξα της θεωρίας του Freud για την φαντασίωση βρίσκεται στην αποδοχή της ύπαρξης των πρωτογενών φαντασιώσεων ενώ υποστηρίζει ότι η φαντασίωση θα έρθει ως συνέχεια μιας διεργασίας.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στο συμβολισμό, μια από τις πιο δύσκολες στον ορισμό τους έννοιες. Ο συγγραφέας διευκρινίζει και ορίζει τους όρους συμβολισμός, συμβολιοποίηση, σύμβολο. Εξετάζει τις θέσεις των Freud, Jones, Klein, Segal, Bion, Milner και Winnicott για αυτές τις έννοιες. Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου συνδέει τον πρωτογενή και δευτερογενή συμβολισμό με το τραύμα και δείχνει την κλινική προέκταση αυτής της σύνδεσης.

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου είναι αφιερωμένο στο συναίσθημα. Δίνεται ο ορισμός του συναισθήματος και ορίζονται επίσης οι έννοιες αίσθηση, συγκίνηση και αίσθημα. Το συναίσθημα θα υποστεί μετάθεση, θα κατασταλεί, θα μετατραπεί σε άγχος, θα εκφορτιστεί, θα μετατραπεί στο αντίθετο. Δεν μπορούμε να μιλάμε για ασυνείδητα συναισθήματα αλλά κυρίως για ασυνείδητες φορτίσεις.

Ο Βασίλης Δημόπουλος με το βιβλίο αυτό μας ταξιδεύει από τις απαρχές της ψυχικής ζωής μέχρι την υποκειμενοποίηση. Με στιβαρό τρόπο μπόρεσε να επεξεργαστεί το θεωρητικό υλικό που είχε στη διάθεσή του, να το συνθέσει με την κλινική πράξη και να το αποδώσει μ' έναν εύληπτο τρόπο. Η ελληνοκλινική ψυχαναλυτική βιβλιογραφία απέκτησε ένα ακόμη σημαντικό έργο. Τον ευχαριστούμε.

Κωστας Ταϊφανίδης

Παιδοψυχίατρος

Διδάσκων μέλος της ΕΕΨΨ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ (IFPS)

XX International Psychoanalytic Forum της IFPS

Η IFPS, στην οποία ανήκει η ΕΕΨΨ, διοργανώνει κάθε δυο χρόνια ένα Διεθνές Ψυχαναλυτικό Forum. Το επόμενο, XX International Psychoanalytic Forum της IFPS, θα γίνει από τις 18 έως τις 21 Οκτωβρίου του 2018 στη Φλωρεντία, με θέμα: Νέα Πρόσωπα του Φόβου: Οι μετασχηματισμοί του στην κοινωνία και στην ψυχαναλυτική πρακτική.

Στόχος του Forum είναι η κατανόηση του αυξημένου ρόλου και των νέων μορφών του φόβου σήμερα, στην κοινωνία και στην ψυχαναλυτική κλινική πράξη. Ο φόβος πρέπει να αναζητηθεί στις ριζικές αλλαγές που συνέβηκαν και συμβαίνουν στην κοινωνία τελευταία, αλλά και στη συμπαρομαρτούσα συντριβή της οποίας βεβαιότητας, στο κοινωνικό και το ατομικό πεδίο. Ίσως μάλιστα και η ψυχανάλυση να δυσκολεύεται να προσεγγίσει επαρκώς τα θυελλώδη αυτά ρεύματα της εποχής. Πέρα από τα φαινόμενα καθαυτά (π.χ. μετανάστευση) έχει σημασία να προσεγγιστεί η αλλαγή στο εσωτερικό του ψυχισμού: Άλλαξε ο τρόπος που ονειρευόμαστε; Ο φόβος για τον άγνωστο «άλληλο» έχει σημαντικότερο ρόλο από την περιέργεια στη σημερινή ψυχαναλυτική πρακτική; Τι μπορούμε να μάθουμε από τις ίδιες μας τις αντιδράσεις στις αβεβαιότητες που δεσπόζουν στην πρακτική μας αλλά και στη ζωή μας γενικότερα;

Τα παραπάνω, διατυπωμένα από την Αρναμαρία Loiacono, διδάσκουσα αναλύτρια του Institute of Analytical Psychotherapy H.S. Sullivan of Florence (που έχει την ευθύνη της διοργάνωσης), και μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της IFPS, αποτελούν ένα βασικό άξονα προβληματισμού στον οποίο θα κινηθεί το Forum.

Τα Forum της IFPS έχουν το ιδιαίτερο, κατά τη γνώμη μας, χαρακτηριστικό, της προσπάθειας εμβάθυνσης στο ενδοψυχικό (ή και διυποκειμενικό) στοιχείο μέσα από τον εντοπισμό του περιβαλλοντικού παράγοντα (με την έννοια που θα έδινε ο Winnicott στον όρο) και της δι-αλεκτικής του σχέσης με τον ατομικό ή συλλογικό ψυχισμό. Υπό τις παρούσες «περιβαλλοντικές» συνθήκες το ζήτημα του φόβου είναι, θα λέγαμε, όχι μόνο εύλογο σημαντικό, αλλά και διαρκώς επίκαιρο.

International Congress of the ASSOCIATION OF PSYCHOANALYTIC STUDIES (Milan)

Η διυποκειμενική επανάσταση και οι συνέπειές της για την ψυχανάλυση και την ψυχοθεραπεία

Με τον πιο πάνω εντυπωσιακό θέμα θα καταπιαστεί το Διεθνές Συνέδριο που συμπύκνει με τα τριακοστά γενέθλια της ASSOCIATION OF PSYCHOANALYTIC STUDIES (Μιλάνο) με τίτλο The Intersubjective Revolution. Implications for Psychoanalysis and Psychotherapy / Otto Kernberg and Vittorio Gallese: An unparalleled face to face debate. Το Συνέδριο θα γίνει στο Bergamo στις 19-20 Μαΐου. Πρόκειται για μια σημαντική επιστημονική εκδήλωση, ουσιαστικά ένα άτυπο "περιφερειακό" Συνέδριο Ψυχαναλυτικών Εταιρειών της Μεσογείου που ανήκουν, όπως και η Εταιρεία μας, στην IFPS. Στο επιστημονικό πρόγραμμα η ΕΕΨΨ συμμετέχει με ανακοίνωση του Δ. Κυριαζή (και Χ. Φλωρδέλλη).

Γρηγόρης Μανιαδάκης